

ÜÇÜNCÜ FRANSIZ CUMHURİYETİNDE “SENATO”

(Senato'nun parlamenter rejim üzerinde icra eylediği tesirler — Senato'nun salâhiyetleri üzerinde cereyan eden doktrin münakaşaları)

Yazan : Doçent Dr. İlhan ARSEL

GİRİŞ :

1870 Harbinin Fransaya “Cumhuriyet” rejimini kazandırmış olduğu ne kadar doğru ise ¹, bidayette tereddütler, endişeler ve hattâ bir takım menfi ihtimallerle yerleşmiş bulunan bu rejimin, 60 küsur sene zarfında, gittikçe büyüyen bir sevgi ve itimatla benimsenmiş olmasına Senato'nun sebep olduğu da o kadar hakikattir.

Filhakika Üçüncü Cumhuriyet Senato'su, ilk kuruluşu ânındaki koyu muhafazakâr ve kraliyetçi temayüllerine rağmen, cumhuriyet rejiminin bekasına çalışmış ve bunda bihakkın muvaffak olmuş bir Meclis'tir; ve denilebilir ki Senato, bazı menfi mülâhazalarla dahi olsa, yerleşmesine ve muhafazasına gayret sarfettiği bu rejimi, zamanla âdeta kendi eseri olarak görmüş ve ona alışmakla kalmamış, fakat bağlanmıştı da...

Bilindiği gibi Sedan mağlûbiyetiyle, çok feci şartlar içerisinde, harbi kaybeden İkinci İmparatorluk, bu suretle kendi kendisini tasfiye etmiş durumdaydı. 4 Eylül 1870 tarihinde, yani hezimetten iki gün sonra, kurulan “Müdafaa-i Milliye Hükûmeti” nin ilk işi cumhuriyeti ilân etmek olmuştu ². Bu muvakkat hükûmet, memleketi Şubat 1871 tarihine kadar iyi, kötü idare etmiş ve bu tarihte halk tarafından seçilen milli bir meclise, haiz bulunduğu bütün iktidar ve salâhiyetlerini devretmek suretiyle gagesini tahakkuk ettirmişti (12 Şubat 1871).

Fransayı 12 Şubat 1871 tarihinden 8 Mart 1876 tarihine kadar

¹ Fransız - Alman harbi, Napoléon III un Almanlar tarafından 2 Eylül 1870 tarihinde “Sedan” da esir alınmasıyla nihayet bulunmuştu.

² Bu hükûmetin başına General Trochu getirilmişti.

idare eden ve bu arada 3 üncü Cumhuriyet Anayasalarını³ hazırlayan işte bu Milli Meclis olmuştur.

Üçüncü Cumhuriyet Anayasası, Milli Meclisin üç, dört senelik çalışmaları neticesinde hazırlanmış ve büyük güçlüklerle kabule dılmıştır. Anayasanın bu kadar uzun zamana ihtiyaç göstermiş olmasının sebepleri muhtelifdir; fakat bu sebeplerin en ehemmiyetlisi, Fransaya yeniden kraliyet rejimini getirmek ümit ve temennisi olmuştur.

Filhakika umumî seçimler neticesinde teşekkül eden Milli Meclis'te cumhuriyetçiler, kraliyetçilere nazaran ekalliyette kalmışlardı; zira memleket, seçimlere iştirâk eden Bonapart taraftarlarıyla cumhuriyetçilere fazla itibar göstermişti^{4,5}. Bunun da sebebi, Bonapartçılar'ın, mağlûbiyetle biten bir harbe vesile olmaları, Cumhuriyetçiler'in ise harbin fena seyrine rağmen faydasız bir mukavemete taraftar görünerek, hatalı bir siyaset takip etmeleri idi⁶. Millet, 8 Şubat 1871 seçimlerinde izhar etmiş olduğu iradeye nazaran, monarşinin ihdasını arzu ediyor görünmüştü; çünkü 12 Şubat 1871 tarihinde toplanan Milli Mecliste 738 âzâdan 450 si monarşistti. Geriye kalanlardan büyük bir kısmını muhafazakâr temayüllü olup da cumhuriyet ile monarşi arasında tereddüt edenler teşkil ediyordu.

Bu vaziyet karşısında Fransanın monarşiye avdet etmesini beklemek pek tabii addediliyordu: fakat buna rağmen Milli Meclis, Cumhuriyet rejimini ihdas etti ve ederken de anayasa mekanizmasını, hiçbir tâdile ve değişikliğe ihtiyaç göstermeksizin monarşi rejimine uyacak şekilde kurdu. Yani ileride bir gün, monarşinin ihdasını geciktiren âmiller ortadan kalkacak olursa, meşrutî bir monarşinin parlömanter hükûmet sistemine göre derhal yerleşmesi mümkün olacaktı.

Ağır mağlûbiyetten sonra memleketin içinde bulunduğu feci durumun parti münakaşalarına ve kurulacak rejim bahsinde zihniyet ayrılık-

3 Üçüncü Cumhuriyet Anayasası üç ayrı kanundan ibarettir: 1 — 24 Şubat 1875 tarihli (Senato'nun kuruluşuna müteallik) kanun; 2 — 25 Şubat 1875 tarihli (Âmme organlarının teşkiline müteallik) kanun; 3 — 16 Temmuz 1875 tarihli (Âmme organlarının münasebetlerine müteallik kanun.

4 Bk.: A. Maurois - Histoire de la France, shf. 494 ve devamı.

5 Milli Meclis'e seçilmiş bulunan Bonapart taraftarlarının sayısı bida-yette 10 kadar iken, bilâhare 30 a kadar yükselmiştir.

6 Mütamadî harblerden yılan halk tabakaları, Cumhuriyetçileri tutar görünmemekteydi; ve esasen ilk iki Cumhuriyet devrinin (1794 ve 1848 cumhuriyetleri), fena hâtıraları hâlâ zihinlerde yaşamaktaydı. Bilindiği üzere her iki Cumhuriyet devri de diktatörlüğe yol açmıştı.

larna tahammülü olmadığına dair Thiers'in 19 Şubat 18871 tarihinde Mecliste iradeyletiği nutuk, uyuşturucu bir tesir icra etti ve işte bu sebeptendir ki, herhangi bir rejim üzerinde karar kılınmadan anayasa hazırlıklarına geçildi. Fakat her şeyden önce, muvakkat bir hükümet kurmak lâzım geldiğinden, Millî Meclis, icra salâhiyetlerini istimal edecek olan organı tâyin etti ve bu vazifeye Thiers'i getirdi. Thiers, cumhurreisi olarak değil, fakat "Fransız Cumhuriyetinin İcra Organı Reisi" sıfatıyla vazifeye getirilmişti. Görülüyor ki, Millî Meclis, 17 Şubat 1871 tarihli bu kararında Thiers'e "Cumhurreisi" unvanını vermemiş, fakat onu icra salâhiyetlerini temsil eden bir şef olarak tanımıştı; bu da Millî Meclisin, o zamanlar cumhuriyet rejimini ne kadar benimsemekte olduğunu ispat eder ^{7, 8}.

Yine bu karar gereğince İcra Şefi, kendi seçeceği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle ve fakat daima Millî Meclis'in murakabesi ve otoritesi altında icra salâhiyetlerini istimal edebilecekti.

Bundan başka Thiers'in, bu vazifeyi ne müddet için ifa edeceği hususu da tesbit edilmemiş ve Millî Meclis, böylece, istediği zaman onu azletmek imkânını elden kaçırmamıştı. Ve nitekim birazdan göreceğimiz üzere, Millî Meclis, bu imkândan ilk fırsatta istifade etmesini bilmiştir.

Millî Mecliste ekseriyeti haiz bulunan Orleanistler, yani Bourbon Hânedanının küçük dalını temsil eden (Le Comte de Paris) nin taht'a çıkmasını isteyenler⁹, 1830 modeli üzerine kurulmuş bir hükümet rejimini arzu ediyorlardı: yani İngilteredeki hükümet rejimine benzer bir Parlâmanterizm taraftarı idiler ¹⁰.

7 Thiers'in Millî Meclis üzerindeki nüfuz ve tesiri pek büyüktü:

Bir mebus olmak sıfatıyla (kendisi 22 ayrı seçim çevresinden mebus seçilmişti) Millî Meclisin müzakerelerine iştirâk edebiliyor ve hitabet kudreti sayesinde bu müzakerelerde mühim rol oynuyabiliyor ve bu mecliste muhtelif temayüllere hâkim olabiliyordu. Her ne kadar Millî Meclis için Thiers'i azletmek imkânı mevcut idiyse de, memleketin dahili ve harici emniyetini sağlayacak o kuvvette başka bir şahsiyet bulunmadığından, bu yola gidilemiyordu. Ve esasen Thiers, bunu bildiği içindir ki, Meclisi istifa etmekle tehdit eder ve bu sayede ona istediklerini kabul ettirirdi. Meclis, 31 Ağustos 1871 tarihli (Constitution Rivet) ve daha sonraları 13 Mart 1873 tarihli (...) Constitution Broglie) kanunlarıyla buna bir çare bularak, Thiers'in devlet reisi olmak sıfatıyla umumî siyasete karışmaması imkânlarını sağladı.

8 J. Bainville - La Troisième République shf. 25 ve devamı.

9 Orleanistler, aşağı yukarı 300 civarında idiler ve bu grupun liderliğini duc de Broglie, Batbie gibi şahsiyetler deruhte etmişlerdi. Bunlar, Louis-Philippe'in oğlu olan Comte de Paris'nin kral olması taraftarı idiler.

10 J. Bainville - La Troisième République, shf. 43 ve devam.

Milli Mecliste sayıları 150 civarında olan meşrutiyetçilerin (légitimistes) dahi istedikleri parlâmanter bir rejimin ihdası idi, fakat onlar taht'a Bourbon Hanedanının en büyük dalını temsil eden Comte de Chambord'un çıkmasına taraftardılar ¹¹.

Kraliyet taraftarı olan bu ekseriyet, parlâmanter bir rejimin cumhuri devlet şekliyle kabili telif olamayacağı kanaatindeydi; Kraliyetçiler için parlâmanter rejim, tıpkı İngilterede olduğu gibi, ancak kraliyet rejimiyle bağdaşabilirdi. Fakat asıl güç olan şey, işte bu kraliyeti tesis edebilmektir.

Milli Meclis, 13 Mart 1873 tarihinde kabul ettiği bir kanunla ikinci bir meclisin kurulması kararını aldı ve hükûmetten bu prensip daire-sinde bir tasarı hazırlayarak Meclise sunmasını istedi.

Zira, Milli Meclis içine n mühim şey, ikinci bir meclisin ihdası idi; ikinci meclisin başlıca vazifesi, umumî seçimler neticesinde tezahür edecek olan halk iradesini frenlemek, murakabe etmek ve tâdil etmek olacaktı.

Milli Meclisteki Cumhuriyetçiler ¹², ikinci bir meclisin ihdasına tamamiyle muhalif idiler; hele halk tarafından seçilmeyecek olan bir ikinci meclisi kat'iyen kabul etmeyeceklerini beyan etmekteydiler ¹³.

İşte Thiers Hükûmetinin 1873 tarihinde hazırlayıp Meclise sunduğu tasarıda Senato'nun, yani ikinci meclisin, tamamiyle seçime tâbi bir meclis olacağı ve âzâlarının 10 sene müddetle seçilecekleri belirtilmiş ve ikinci meclise seçilebilmek için ne gibi şartları haiz olmak icap edeceği hususları tesbit edilmişti ¹⁴.

¹¹ Comte de Chambord, Charles X'in torunu idi.

¹² Milli Meclis'in solcu mensuplarının sayısı 250 civarında idi. Bunlar da, tıpkı kraliyetçiler gibi, üç ayrı grupta toplanmışlardı :

Merkezi solcular, büyük bir ekseriyet halinde eski monarşi taraftarı olan ce cumhuriyet rejimi ile meşrutî monarşi rejimleri arasında tereddüt eden, koyu muhafazakârlardı. (Bunların arasında Thiers, Dufaure, Casimir Périer, Laboulay v.s... vardı.)

Sol, mutedil cumhuriyetçilerden teşekkül ediyordu. Bunların arasında da Jules Ferry, Jules Simon, Jules Favre ve Jules Grevy olmak üzere dört Jules'ler vardı; bunlar ileride mühim rol oynayacak simalardır.

Ve nihayet üçüncü grupta koyu cumhuriyetçi geçinenler, yani müfrit solcular vardı: Gambetta, Louis Blanc, Ledru-Rollin v. s...

¹³ J. Bainville - a. g. e shf. 46 ve d.

¹⁴ Senatör seçilecek kimselerin, mebusluk, vekillik, valilik, şûrayı devlet âzalığı, temyiz âzalığı gibi kanununun 15 kategorihisinde topladığı memurî-

19 Mayıs 1873 tarihinde Milli Meclise sunulan bu kanun tasarısı, aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin kat'î olarak yerleşmesini istihdaf ettiğinden, Meclis tarafından reddedildi ve cumhuriyeti yerleştirmek taraftan görünen Thiers hakkında ademi itimat oyu kabul edildi; ve bu, Thiers'in istifasına sebep oldu. Bu suretle Milli Meclis, günden güne prestiji artan ve Cumhuriyet rejiminin memleket için, Monarşi ve İmparatorluk rejimlerine nazaran, en az ihtilâfa sebebiyet veren bir rejim olduğunu ileri süren ve bu iddiayı yaparken de cumhurreisi olarak kalacağını düşünen kuvvetli bir şahsiyetten kendisini kurtarmış oluyordu ¹⁵.

24 Mayıs 1873 tarihinde Thiers'in yerine, Mareşal Mac-Mahon getirildi.

Mac-Mahon bir askerdi, ve asker olmak hasebiyle bir siyaset adamının tecrübe ve ihtirasına sahip değildi; ve esasen Thiers'in kuvvetli şahsiyetine, hitabet kudretine ve memleket çapındaki şöhretine malik olmadığından Milli Meclis için bir tehlike teşkil etmekten uzaktı. Milli Meclis bu sebeple icra salâhiyetlerini cumhurreisi sıfatiyle 7 sene için istimâl etmek üzere Mac-Mahon'a tevdi etti (20 Kasım 1873 tarihli kanun).

Bu arada Kraliyetçiler, Fransa tahtına kimin getirileceği hususunda bir anlaşmaya varmak üzere idiler; fakat Comte de Chambord'un kaptisleri yüzünden bu iş akamete uğradı. Filhakika, Comte de Chambord, Milli Meclisin kararı ile değil, fakat veraset kaideleri gereğince taht'a çıkmayı arzuluyordu; bundan başka Fransaya bir anayasa vermek niyetinedydi (tıpkı 1814 te olduğu gibi). Ve nihayet 1789 İhtilâlinin sembolü olan üç renkli bayrak yerine kraliyet bayrağının kabul edilmesini istiyordu ¹⁶.

Bu vaziyet karşısında Milli Meclis için Monarşinin tesisi imkânsızlaştı; yapılacak yegâne şey, o an için monarşiye en yakın, ve icabında monarşiye tahvil olunabilecek bir rejimi kurmaktır ki, bu da muhafazakâr bir cumhuriyet rejimi olabilirdi. Muhafazakâr bir cumhuriyet rejimi, muhafazkâr bir ikinci meclisin ihdası ile mümkündü; çünkü böyle bir

yetlerden birisine dâhil olmaları icap edecekti. Nüfus miktarı ne olursa olsun, her vilâyetten 3 senatör çıkacaktı.

Bu hususlar için Bk.: Esmein-Elements de Droit Const. Comparé 8 éd. Vol: II, shf. 15 ve d.

¹⁵ A. Maurois - Histoire de la France. shf. 500 ve d.

¹⁶ Üç renkli bayrak, Fransız İhtilâli zamanında kabul edilen ve halk hâkimiyetini temsil eden bir bayraktır.

temayülde bulunan ikinci meclis, demokrasi için hakikî bir baraj vazifesini görecek ve şuarsuz yeniliklere karşı koyabilecekti.

16 Mayıs 1874 tarihinde, İcra Vekilleri Reisi olan duc de Broglie'nin Milli Meclise sunduğu bir tasarıya göre, ikinci meclis "Grand Conseil" adı altında kurulacak ve koyu muhafazakâr bir ekseriyete sahip olabilecek şekilde teşekkül edecekti. Bu tasarının hükümlerine göre, ikinci meclisin bir kısım âzaları, vilâyetler tarafından, muayyen bir seçmen kitlesi marifetiyle ¹⁷ seçilecekler, ve diğer bir kısmı, İcra Vekilleri Heyetinin inhası ve cumhurreisinin kararıyla ve kaydı hayat şartıyla tâyin edilmiş bulunacaklardı ¹⁸.

Ve nihayet, bir kısım âzalar da doğrudan doğruya bizzat bu meclis tarafından seçilmiş olacaklardı ¹⁹.

İşte, Milli Meclisin 24 Şubat 1875 tarihinde kabul ettiği ve münhasıran ikinci meclisin kuruluş tarzına ve vazifelerine taallük eden kanunun dayandığı esasların bir kısmı bunlardır. 24 Şubat 1875 tarihli kanuna göre kurulan ikinci meclise "Senato" adı verilmiş ve Senato, Meb'usan Meclisne nazaran daha az sayıda bir meclis olarak kurulmuştur. Filhakika, Meb'usan Meclisinin 617 âzâsına mukabil, Senato'da 300 senatör yer almıştır. Senato'yu daha az kalabalık bir meclis yapmaktan maksat, bu meclisin daha ağırbaşlılık ve daha soğukkanlılıkla vazife görmesini temin etmek içindi; zira kalabalık bir mecliste aceleci bir haleti ruhiyenin âni ve isabetsiz kararlar almak temayülünü göstereceği düşünölmüştü. Senato'ya seçilebilmek için tesbit edilen yaş haddi, Meb'usan Meclisine seçilebilmek için gerekli kılınan yaş haddinden yüksek tutulmuştu; bunun da sebebi Senatoya daha tecrübeli, daha bilgili kimselerin seçilmelerini temin etmekte ²⁰.

¹⁷ Bu seçmen kitlesini terkip edecek olan seçmenler 14 sınıfta toplanmışlardı: bu sınıfların ekseriyetini muhtelif memuriyetlerde bulunmuş kimseler, vilâyet meclisi âzaları, vilâyet temsilcileri, vilâyette sakin olup da "Légion d'honneur" nişanını almış olan kimseler, vilâyet dahilinde muayyen bir vergiye tâbi olan mükellefler, v. s." teşkil edeceklerdi.

Bu husus için Bk.: J. Barthélemy - Les résistances du Sénat.

¹⁸ Bunların sayısı 150 civarında olacaktı; bu sınıfa dâhil senatörlerin, kanunun tâyin eylediği 8 kategoriden birisine mensup kimseler arasından alınmaları lâzımdı.

¹⁹ Kanun, kimlerin bu şekilde seçilebileceklerini tasrih etmişti: Kardinaler, mareşal ve Amiraller, Temyiz Mahkemesi Birinci Reisleri v. s...

²⁰ Senatör seçilebilmek için 40 yaşını ikmal etmiş olmak icap ederken, meb'us seçilebilmek için 25 yaşını doldurmuş olmak kâfi görölmüştür.

Senato'nun seçim müddeti, Meb'usan Meclisinin seçim müddetinden daha uzun tutulmuştu: Senato, 9 sene için seçilirken, Meb'usan Meclisi 4 sene için seçilecekti. Bu, Senato mensuplarının, seçmenler muvacesinde daha serbest, daha hür bir durum kazanmalarını temin için alınmış bir tedbirdi.

Bundan başka Senato'nun 1/3 âzâsı, her üç senede bir yeniden seçime tâbi kılınacaktı; bu suretle Senato ekseriyetinde herhangi bir âni değişiklik olmayacak ve böylece Senato için görüş ve zihniyet istikrarı mümkün olabilecekti.

Senato'nun kuruluş tarzına gelince; 300 senatörden 75 i kaydı hayatla ve diğer geri kalanları ise gayet muğlak bir seçim usûlüne göre ve ikinci derecedeki seçmenler marifetiyle seçilmiş olacaktı.

Senato'nun ilk 75 âzâsı kaydı hayat şartıyla Milli Meclis tarafından bizzat seçilmişti; boşalan yerler için bilâhare Senato bizzat kendisi bu tâyinleri yapacaktı. 75 âzânın bu şekilde kaydı hayat şartıyla seçilmeleri, Senato'nun muhafazakâr bir meclis olarak kalmasını, ve aynı zamanda seçim kampanyasına iştirâk etmek durumunda olmıyan ve fakat memleket için kıymetli vazifeler deruhte edebilecek olan elemanların ikinci meclise girmelerini temin içindi. Fakat kaydı hayat şartıyla seçilmiş olmak keyfiyeti cumhuri bir demokrasi ile kabili telif görülmediğinden, bu usûl 1884 senesinde ilga edildi, ve bu tarihten sonra Senato, heyeti umumiyesiyle birlikte seçime tâbi bir meclis halini aldı.

Üçüncü Cumhuriyet Senatosu'nun âzâları iki dereceli bir usûle göre seçilmekteydiler: her vilâyette (*département*) o vilâyetin meb'usları, vilâyet umumi meclisi âzâları, şehir meclisi âzâları ile belediye meclislerince seçilmiş olan delegeler bir arada toplanarak, her vilâyet için seçilmesi gereken senatörleri seçerlerdi.

Senato'ya seçilen senatörlerin çoğu, daha önceleri mahalli idarelerde uzun müddet vazife görmüş kimseler olduklarından bir teşrii mecliste vazife görmek için lüzumlu tekniğe ve tecrübeye ve bilgiye sahip olarak Senato'ya girerlerdi. Bu sebeple Senato, tecrübeli, olgun, mutedil bir meclis olarak parlamento hayatına faydalı olmaktan hiçbir zaman geri kalmamıştır.

Senato'nun salâhiyetlerine gelince: 25 Şubat 1875 tarihli anayasaya göre, kanunların hazırlanmasında Senato ile Meb'usan Meclisi aynı sa lâhiyetlere sahiptiler²¹. Ancak mali kanunların evveleminde

21 Madde 1.

Meb'usan Meclisine takdim ve onun tarafından kabul edilmiş olması icap ediyordu ²². İki meclisin bu sahadaki salâhiyetleri hususunda başkaca bir tefrik yapılmamıştı; yani Senato, tıpkı Meb'usan Meclisi gibi, malî kanunları, ve meselâ bütçeyi, isterse reddedebilir veya tâdil edebilirdi.

Hükûmetin murakabesi bahsinde Senato'nun ne dereceye kadar salâhiyet sahibi olduğu, ve herhangi bir hükûmeti düşürüp düşüremiyecği meselesi, bütün Üçüncü Cumhuriyet devri boyunca münakaşa mevzuu olmuştur. İşte bu yazımızda bu meseleyi tetkik etmeğe çalışacak ve bu vesile ile Senato'nun, Üçüncü Cumhuriyet parlâmanter rejimi üzerinde ne gibi tesirler icra etmiş olduğunu belirtmeğe gayret edeceğiz.

²² Madde 2.

ÜÇÜNCÜ CUMHURİYET PARLÂMANTER REJİMİNİN GELİŞMESİ ÜZERİNDE SENATO'NUN İCRA EYLEDİĞİ TESİRLER.

Senato'nun 1875 ilâ 1939 seneleri arasında Fransaya yaptığı hizmetler büyüktür; ve bunlardan en mühimmi Üçüncü Cumhuriyet parlâmanter rejimini zararlı ve tehlikeli gelişmelerden korumak olmuştur. Yani, sırf Senato'nun mevcudiyeti ve gayretleri sayesinde ki, 1875 anayasası ile tesis edilen parlâmanter rejim, verimli olmak vasfını muhafaza edebilmiş ve korkulu istikametlere kaymaktan alıkonulmuştur²³.

Filhakika Senato, ne klâsik — veya mutlak — bir parlâmanter rejimin, ve ne de dejenere bir parlâmanter rejimin doğuşuna meydan vermemiştir.

Klâsik bir parlâmanter rejim, anayasa organları arasında zuhûr edecek olan anlaşmazlıkların ve ihtilâfların, en büyük hakem rolünü oynayan halk — daha doğrusu seçmen kitlesi — marifetiyle nihâi olarak halledilmesini temin maksadiyle teşriî heyetin icra organı kararıyle kolayca feshedilmesini icap ettirir.

Fakat, ortaya çıkan her anlaşmazlık karşısında ve her vesile ile teşriî heyeti mütemadiyen feshe kalkışmak usûlü, buna teşebbüs eden icra organının prestijini azaltmakla kalmaz, fakat aynı zamanda milli menfaat adına her türlü riski göze alarak, ifası gereken bir devlet işini iyi neticelere bağlamak için lüzumlu otoritenin istimalini de imkânsız kılar.

Meselâ, aşağı yukarı 65 sene devam eden Üçüncü Cumhuriyet Devrinde, Parlâmento'nun olur olmaz her fırsatta feshedilmesi kolaylığı mevcut olsaydı, kat'iyetle söylemek mümkündür ki, Fransa, koloni siyasetinin kendisine kazandırdığı o mes'ut ve bereketli neticelere hiçbir zaman kavuşamazdı.

Koloni siyasetinin en hararetli ve en gayretli taraftarı olan Jules Ferry, hiçbir zaman takip etmiş olduğu yolda muvaffakiyetli bir merha-

²³ R. Capitant - Mélanges R. Carré de Malberg. Paris, 1933, shf. 36 ve devamı.

leye vâsıl olamazdı. Yakın tarihin en tanınmış simalarından Jacques Bainville, bu büyük eserin, yani Fransaya kazandırılan koloni zaferinin, hiçbir şekilde demokrasiye ait bulunmadığını, ve fakat sadece Üçüncü Cumhuriyete ait olduğunu söyler²⁴. Bainville'e göre "Demokrasi" halkın doğrudan doğruya hükümet siyasetine iştirâk edebilmesi ve en mühim memleket meselelerini bizzat kendi kararıyla halledebilmesidir. İşte Senato, demokrasinin bu şekliyle tezahürüne imkân vermemiştir.

Bir misal olmak üzere hatırlatalım ki, geçen asrın sonlarına doğru Tunus'u işgal ve istilâ maksadiyle askerî mahiyette tedbirler almak mevzu bahis olduğu zaman, eğer bu mesele, Meb'usan Meclisi'nin muhalefeti sebebiyle, Fransız halkının fikrine danışılarak halledilmek istenseydi, bu herhalde son derece isabetsiz ve neticesiz bir hareket tarzı olacaktı.

Tunus ve Cezayir, bu iki güzel koloni, ancak ve ancak Jules Ferry'nin keşfetmiş olduğu ve tatbik eylediği usûller ve metodlar sayesinde fethedilebilmiştir; Tonkin'e yapılan askerî sevkîyat dahi bu usûller sayesinde olmuştur²⁵.

1892 tarihinde, o zamanın Başvekili olan Freycinet, Mısır'a karşı İngiltere ile müşterek bir askerî harekete geçmek siyasetini tasvip etmi-

24 J. Bainville - La Troisième République (1870-1935). Paris, 1935, shf. 110 ve d.

25 1870 ten sonra Fransız efkârı umumiyesi, askerî harekât mahiyetindeki her türlü teşebbüse, ve bilhassa koloni elde etmek siyasetine muhalif görünüyordu. Efkarı umumiyenin arzu eylediği yegâne şey, 1870 Harbinin yaralarını kapamak ve yeni bir intikam harbine hazırlanmaktı.

İşte bu sebeptendir ki, Meb'usan Meclisi, koloni siyasetine tamamen aleyhtar bir vaziyet takınmıştı; ve hiçbir hükümet ondan bu meselelerde itimat reyî alamazdı.

Jules Ferry, 1881 Nisanında, asayiş ve nizamın tesisi bahanesiyle Tunus'ta askerî harekâta girişti ve 12 Mayıs 1881 tarihinde, Tunus Beyi ile yapılan bir anlaşma gereğince, Tunus'u Fransız himayesine soktu. Jules Ferry, bütûn bu işleri Meb'usan Meclisi'ne haber vermeden yaptı ve Tunus'un ilhakı işini bir emrivâki olarak kabul ettirdi.

1883 Şubat ayında yeniden başvekilliğe tâyin olunan Jules Ferry, yine aynı motodlarla, yani Meb'usan Meclisi'ne fazla bir şey danışmadan eski koloni siyasetine devam etti: Bugünkü Fransız Hindicinis'i'nin fethini Fransa ona borçludur.

Bu hususlar için Bk.:

A. Maurois - Histoire de la France, shf. 525 ve d.

J. Bainville - La Troisième République, shf. 112 - 113.

yen Meb'usan Meclisi'ni feshetmek imkânını bulsa ve bunda muvaffak olsaydı, umumî seçimlerin muhakkak sayılan menfi neticeleri ²⁶ karşısında bu teşebbüsünden vazgeçecek, ve bu fena tecrübe, Fransız Koloni İmparatorluğunu kurmak isteyecek müteakip kabinelerin de cesaretini kıracak ve belki de Fransa bugün kolonisiz bir devlet kalacaktı ²⁷; ve işte Meb'usan Meclisi'nin feshedilmesine S e n a t o mâni olmuştur. Yani S e n a t o , "Demokrasi" nin Fransada gelişigüzel tatbikini imkânsız kılmıştır.

İtiraf ve kabul etmek lâzımdır ki, Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'ni her türlü muhataradan âzâde kılan, her türlü tehlikeden kurtaran, ve bu büyük şerefe lâyık yegâne organ S e n a t o olmuştur; ve hattâ General Boulanger hâdisesinden sonra Senatoya, Fransız Cumhuriyeti'nin kurtarıcısı nazarlariyle bakılmıştır. Hatırlardadır ki, "Boulangist" cereyanlarına karşı azimli mâniayı teşkil eden yegâne şey, haddi zatında Senato'nun mânevî otoritesi olmuştur.

Senato için, pek haklı olarak, cumhuriyeti kurtarmış olduğu ve her şeyin istikrarsızlık ve ümitsizlik içerisinde bulunduğu bir devirde ve General Boulanger'nin belki de bir diktatör gibi Fransanın başına geçmesi ihtimallerinin yüzde yüz sayıldığı bir anda, Senato'dan sâdır olan mânevî bir kudretin memleketi ve cumhuriyet rejimini selâmete çıkardığı söylenmiştir ^{28/29}.

Üçüncü Cumhuriyet Devrinde Senato, çok batı ve çok ağır hareket etmiş olmasıyle tenkid edilir. Şurası muhakkak ki, Senato, daha ilk kuruluşu ânından beri hakiki temayülü bakımından, muhafazakâr ve itidali sever bir meclis olarak kendisini tanıtmıştır. Fakat bununla beraber, Boulanger cereyanlarının en hararetlî ve en tehlikeli sayıldığı

26 Çünkü Fransada halk, bu tarihlerde, koloni siyaseti aleyhinde olduğu gibi, her türlü askeri harekâta muarız görünmekteydi.

27 Biz burada koloni siyasetinin müdafaasını değil, fakat Parlâmento'nun feshedilmesi halinde ortaya çıkacak neticeleri ve ihtimalleri münakaşa etmekteyiz.

28 Halbuki daha ziyade Cumhuriyetçi elemanlardan teşekkül eden Meb'usan Meclisi, bu tehlikeli cereyanlara karşı gelmek cesaret ve iktidarını kendisinde bulamamıştır.

29 Bu hususta, Senato'nun bu tarihlerdeki müzakerelerini gözden geçirmek kâfidir. Bk.: M. L. Martin'in beyanâtı için (Journal Officiel, Sénat, 25 Mart 1910, shf. 958 ve d.)

bir devirde kendisini Cumhuriyetçilerden de çok daha cumhuriyetçi göstermesini bilmiş ve o imanla tam bir aksülâmel havası yaratabilmiştir. Senato'nun muhafazakârlığı, memleketin Boulanger diktatoryasına mütemayil ve bu diktatoryayı kabule âmâde oluşundan doğmuştur.

Filhakika, ruhen monarşinin yerleşmesini arzulayan Senato, bir tek adamın diktatoryası ihtimaline nefretle yer vermekteydi: Diktatör bir idarenin zuhûruna mâni olmak ve cumhuriyet rejimini kurtarmak isteği, onun cumhuriyet rejimini hakikaten sevmiş olmasından değil, fakat birbirine zıt iki kutup arasında, yani monarşi ile diktatorya arasında, cumhuriyetin mutavassıt bir rol oynamaya müsait görünmesindendi. Fransa için en büyük kazanç, işte Üçüncü Cumhuriyet'in bu Boulanger belâsından kazasızca kurtulmuş olmasıdır.

Şu noktayı herkes müttefikan kabul etmektedir ki, ancak muhafazakâr temayülde ve cumhuriyet taraftan ikinci bir meclis, ciddileşmeye yüz tutan böyle bir tehlikeyi önlemeye muktedir idi; zira o tarihlerde, yani 1887 Mayısında, gerek bizzat halk, ve gerek Meb'usan Meclisi, General Boulanger'nin bir diktatör olarak başa geçmesini kolaylaştıracak her şeyi yapmışlardır: Cumhuriyetçiyiz diye geçinenler, yani Meb'usan mensupları, uğrunda sadakat yemini ettikleri ve kendileri için yegâne ideal rejim sayılan cumhuriyeti bir anda unutarak, iki büyük gruba ayrılmışlar ^{30/31}, ve bu anlaşmazlıklar sebebiyle, Senato'nun cumhuriyeti kurtarmak için sarfettiği gayretlere müzaheret şöyle dursun, bilâkis Boulanger'nin durumunu kuvvetlendirmeğe ve onun diktatörlük emellerini tahrik etmeğe yarayacak her şeyi yapmışlardır.

Senato, sadece Boulanger'nin sinsi ihtiraslarına karşı gelmekle kalmamış, fakat aynı zamanda halkın da kör hırslarına karşı gelmesini bilmiştir: nitekim Senato, 22 Mayıs 1887 tarihinde halk tarafından büyük bir ekseriyetle Meb'usan Meclisine seçilen Boulanger'nin ³² iştirâk ede-

^{30/31} General Boulanger'nin Freycinet Kabinesine Milli Müdafaa Vekili olarak tâyini, Bismark'ın infialine sebebiyet vermiş ve askerî hazırlıklarını tamamlamasına bahane teşkil etmişti. İşte bu vaziyet karşısında Cumhuriyetçiler: 1) Boulanger'nin Kabinede Milli Müdafaa Vekili olarak kalması; 2) Boulanger'nin Kabineden çıkarılarak Bismarck Almanyası ile her türlü soğukluğua izalesi bahsinde ikiye ayrılmışlardı.

³² Fakat ne tuhaftır ki, sevdiği kadının mezarı başında intihar etmesini bilen bu adam, aynı cesaretin bindebirini siyasî hayatta gösterememiştir. Kendisinden kurtulmak maksadiyle hükümetin tâyin ettiği ehemmiyetsiz vazifeye gitmek üzere hareket edeceği sırada yüzbinlerce Parislinin heyecanlı tezahü-

ceği herhangi bir kabineye itimat oyu vermiyeceğini karar altına almıştı.

Biraz evvel Senato'nun, Fransız parlamanter rejimini dejenerelemekten de korumuş olduğuna işaret etmiştik. Filhakika eğer Senato, ehemmiyetsiz, şahsiyetsiz ve silik bir ikinci meclis olarak vazife görseydi, İngiltere'de olduğu gibi, kuvvetli ve hâkim durumdaki bir icra kuvveti karşısında Meb'usan Meclisi'nin tek başına kalmasına sebebiyet verecek ve bundan pek zararlı neticeler doğabilecekti. Eğer Senato, parlamento mekanizmasında ikinci meclis sıfatıyla kendisine düşen vazifeyi yapmamış ve bhusus icra kuvvetinin bütün kapislerine boyun eğmiş olsaydı, memleket tek meclisli bir hükümet sisteminin tehlikelerine ve zararlarına katlanmış olacaktı. Zira duc de Broglie'nin pek güzel ifade ettiği gibi, memleketin bütün manevi ve hakiki kudretini nefsinde cem eden bir teşriî meclisle fiilî kudreti elinde bulunduran bir icra organının karşı karşıya kalacakları her seferinde bu iki organ, bu iki kuvvet arasında daimî bir mücadele mukadderdir. Bunlardan birisinin, diğerini itaati altına sokacağı ânâ kadar devlet ve hükümet mekanizmasında tesanüt ve istikrardan bahsetmek mümkün olamaz. Bünkü, seçimler neticesi ortaya çıkan bir meclis, pek tabii olarak kendisini seçen halkın ihtiras ve menfaatlerinin bir muhassalasıdır, ve aynı zamanda bütün bu ihtiras ve menfaatlerin sabırsızlığı ve iştiahiyle meşbudur. Böyle bir meclis, kendisini seçen halkın arzu ve temennilerini yerine getirmek için hiçbir engel tanımak istemez.

Buna mukabil, icra kudretini haiz olan bir organın en mümeyyiz vasfı, teşriî meclisin bu sevki tabiielerine karşı gelmektedir. İşte tabii oldukları kadar lüzumlu da sayılan bu iki zıt temayül arasında eğer her an anlaşma ve uyuşma imkânı bulunmaz, veya bu imkânı sağlayacak mutavassıt bir üçüncü organın hakemliği olmazsa; ve eğer anayasa böyle bir mutavassıt organı ihdas etmemiş ise — yani öyle bir organ ki, icra

ratı arasında dahi bu cesareti kendisinde bulamamış ve aynı korkaklığı üç ayrı vilâyetten meb'us seçilerek, Meb'usan Meclisi'ne avdet ettiği gün yine aynı coşkun tezahürat ortasında göstermekten kendisini kurtaramamıştır.

Bu hususlar için Bk.: J. Bainville - a. g. e. shf. 140.

H. Gaillard et R. d'Amat - Histoire Contemporaine
shf. 335ve d.

kuvvetini ve teşriî kuvveti haiz unsurların faaliyetlerine iştirâk etmek suretiyle bir yandan onları uyanık tutarken, bir yandan da tahrik edebilsin — o zaman, bu iki kuvvet arasında korkunç mücadeleler zuhûr edecek ve bu mücadelelerin önüne geçilemeyecektir.

Brogli'e göre, böyle bir halde eğer bu iki M u h a s ı m , birbirlerine muadil — veya aşağı yukarı muadil — kuvvete malik iseler, aralarındaki mücadele sonsuz bir şekilde devam edecektir; aksi takdirde, yani birisinin diğere üstün bir durumda bulunması halinde, ikisinden biri ezilecektir.

Fransada bu mutavassıt rolü Senato oynamıştır. Senato, hiç şüphesiz kuvvetler muvazenesinin bozulmasına tam mânâsıyla mâni olmamıştır; fakat onun gayretleri ve onun otoritesi, anayasa esaslarının hiç olmazsa bu bahiste suiistimale uğramasına karşı bir kalkan vazifesini görmüştür.

Üçüncü Cumhuriyet parlâmanterizmi, parlâmanter rejimin yukarıda hususiyetlerini tetkik ettiğimiz iki fena tatbik şeklinden Senato sayesinde âzâde kılınmıştır. Filhakika 1875 - 1939 yılları arasında Fransada yerleşen ve gelişen parlâmanterizm, en mükemmel görüldüğü zamanlarda dahi zaafı ve bazı aksaklıklar göstermiş ve bilhassa 1830 - 1848 Orleanist Devrinin³³ parlâmantarizmini andıracak hâtıralar yaşatmıştır.

Malûmdur ki, kralın bilfiil faaliyette bulunmamasını kaide ittihaz eden parlâmanter bir rejimin mevcudiyetine rağmen, Louis-Philippe, şahsî bir siyaset takibine kalkışmış ve her sahada kabine kararlarına ve hattâ Parlâmento'ya müdahalelerde bulunmak istemişti³⁴.

Habuki, İngilterenin hakikî bir parlâmanter hükûmet sistemine vermiş olduğu misalde, Kralın doğrudan doğruya hükûmet icraatına karış-

³³ Bahsettiğimiz Orleaniste devir, Louis-Philippe'in 1830 tarihinde taht'a getiril mesiyle başlar ve 1848 İhtilâline kadar devam eder. Orlean Hanedanının iktidara gelişi, 1829/1830 İhtilâlinden sonra olduğu için, bu devreye "Monarchie de Juillet" adı da verilmektedir.

³⁴ Bk.: Duc de Broglie - Vues sur le gouvernement de France. Shf. 274 ve d. Broglie bu eserinde, kralın parlâmanter bir rejimde bilfiil hükûmet icra etmesini mâkul karşılar.

mayıp, anayasa organları arasında sadece mutavassıt ve bitaraf bir vazife görmesi esastı.

İşte Üçüncü Cumhuriyet Devrinin bazı sağcı müellifleri, devlet reisinin (ister kral, ister cumhurrerisi olsun) hükümet icraatına bizzat iştirâk edebilecekleri³⁵ tezini savunurlarken, öne sürdükleri misâl, Oleanist devrinin parlâmanterizmi idi.

Bu bakımdan, Üçüncü Cumhuriyet parlâmantarizminde devlet reisinin rolü, İngilterede olduğu gibi olmamış, yani hakiki bir parlâmantarizme yakışır şekilde deruhte edilmemiştir.

Bundan başka, siyasî partiler adedinin ifrat denilebilecek bir sayıda oluşu, bu partilerin sıkı bir disipline tâbi bulunmayışları, seçim programlarının yokluğu, ve buna benzer birçok sebepler dolayısıyla Louis-Philippe Devri parlâmantarizminin sıkıntılı havası, Üçüncü Cumhuriyet Devrinde de kendisini fazlasiyle hissettirmiştir.

Bahis mevzuu bu iki parlâmantarizm arasındaki farkı (yani, Üçüncü Cumhuriyet parlâmantarizmi ile Oleanist Devrin parlâmantarizmi) ancak ikinci meclisin anayasa hayatında icra eylediği tesirler bakımından anlamak mümkündür. Zira, 1830 Anayasasının ihdas ettiği ikinci meclis son derece silik ve beceriksiz bir rol oynamıştır; halbuki 1875 Anayasası ile kurulan ikinci meclis — yani, Senato — Üçüncü Cumhuriyet Devrinin son günlerine kadar tesirli bir faaliyetten geri kalmamıştır.

1830 Monarşisi ile kurulan ikinci meclis — yani, Âyan Meclisi —, XVIII inci Louis devrinin ikinci meclisinden pek farklı değildi; XVIII inci Louis devri, 1830 Louis-Philippe monarşisine tekaddüm eder ve 1814 tarihli anayasa ile ortaya çıkmıştır. İşte bu 1814 anayasasına göre teşkil edilen Âyan Meclisi, tamamıyla i r s î bir meclis idi; 1830 Âyan Meclisi ise, kralın kaydı hayatla tâyin ettiği âzâlardan mürekkepti. Halbuki 1814 Âyanı, 1830 Âyanı'na nazaran çok daha kuvvetli bir şahsiyete sahip, çok daha faal ve tesirli bir ikinci meclis durumundaydı. Hattâ denilebilir ki, 1814 Âyan Meclisi, irsî bir meclis olmasına rağmen, Üçüncü Cumhuriyet Devri'nin seçime müstenit Senatosundan daha cesurane işler görmüştür.

Filhakika 1814 Anayasası ile kurulan Âyan Meclisi, vatandaşlar tarafından seçilen diğer Meclisin (Temsilciler Meclisinin) haiz olduğu bütün salâhiyetlere ve bilhassa hükümeti murakabe bahsinde bütün im-

35 A. Maurois - a. g. e. shf. 430 ve d.

kânlara sahip bir meclisti. Meselâ, hiçbir kanun tasarısı, iki meclisin tasvibine mazhar olmadan hiçbir şekilde kanun halinde çıkamazdı³⁶.

İşte, 1830 Âyan Meclisi, aynı salâhiyet ve kudrete malik bulunduğu halde, selefının işgal etmiş olduğu ehemmiyetli mevkiî hiçbir zaman iktisap edememişti³⁷.

Üçüncü Cumhuriyet Senatosu'na gelince, hemen söyleyelim ki, onun salâhiyetleri, biraz evvel üzerinde durduğumuz 1814 Âyan Meclisi'nin salâhiyetlerinin aynı idi. Filhakika, 1875 Anayasası hazırlanırken, ikinci meclisin kuruluşu bahsinde 1814 Âyan Meclisinden ilham alınmış ve Senato, tıpkı onun gibi aynı salâhiyet ve vazifelere sahip kılınmıştır. Halbuki 1814 Âyan Meclisi, İngilteredeki Lordlar Kamarası'nın bir eşi olarak kurulmuştur³⁸.

Yazımızın başlarında da izah olunduğu veçhile, ekseriyeti itibariye kralcı olan Milli Meclis âzâları, 1875 Anayasasını hazırlarken, doğrudan doğruya Monarşiyi getirmek imkânını bulamadıklarından, Monarşi esasına uyacak bir cumhuriyet kurmayı düşünmüşlerdi; ve bir monarşi için en esalî şart, Âyan Meclisi'nin mevcudiyeti olduğundan, istenilmişti ki, kurulacak ikinci meclis, mümkün olduğu kadar geniş salâhiyetlere malik olsun.

Kraliyetçilerin, yani sağcılann, böyle ikinci bir meclis kurmak istemelerinin başlıca sebebi, cumhuriyet rejimine ancak bu suretle mukavemet imkânı bulunacağındandı.

Cumhuriyetçilere gelince, onlar böyle bir mukavemeti yapacak Senato'nun ihdasına pek tabîi olarak muhalif idiler; çünkü cumhuriyet rejimi, onlar nazarında, memleketi en az ihtilâfa sürükleyebilecek yegâne bir devlet şekliydi.

Cumhuriyetçilerin bir endişesi de, ikinci bir meclisin mevcudiyeti halinde parlamento organları arasında pek çok güçlüklerin ve ihtilâfların ortaya çıkması ihtimali idi. Maahaza, 65 senelik tecrübe bu gibi ihti-

36 Bk.: 14 Haziran 1814 tarihli Anayasa, Mad. 48.

37 M. Deslandres - Histoire Constitutionnelle de la France. 1939, vol: III.

38 J. Barthélemy - Le gouvernement de la France. 1939, shf. 63 ve d.

lâflann ^{39/40} zuhûr etmediğini, ve etmediği gibi, Senato'nun Cumhuriyet rejimine muhalefetten ziyade, muzaherette bulunduğunu göstermiştir.

Filhakika Fransa, sırf Senato gibi ikinci bir meclisin mevcudiyeti sayesinde ki, 1791 ve 1848 diktatorya âfetlerine uğramaktan kurtulmuştur.

Bununla beraber, şurasını da ilâve etmek lâzımdır ki, 1875 Anayasası'nı hazırlayanların tasavvur ve temennilerinin hilâfına olarak Senato, kendisinden beklenen teşebbüs ve icraatın çok fazlasını yapmıştır.

Bazı müelliflere nazaran⁴¹ Üçüncü Cumhuriyet parlâmanter rejimi, 1877 hâdisesinden sonra — yani, Radikaller'in kazandıkları zaferden sonra — İngilteredekine benzer bir şekil almağa başlamıştır.

Fakat, kanaatimizce böyle bir benzerlik, haddi zatında mevcut olmamıştır. Parlâmanter rejim, her iki memlekette de teşriî organ ile icra organı arasında rekabeti ve bunlardan birisinin üstün duruma geçmesini sağlayacak şekilde gelişme göstermiştir: fakat, bu üstünlük, her iki memlekette aynı organ tarafından iktisap edilmemiştir.

İngilterede icra organı daha doğrusu Kabine, Parlâmento muvacehesinde üstün bir durum ihraz ederken, Fransada bunun aksine teşriî organ, icra organına karşı mutlak bir faikiyet elde etmiştir⁴².

Buna, bir de, temsili sistemin hakikî mahiyetini değiştirebilecek diğer mahzuru inzıمام etmiştir ki, o da emr-i vekâlettir. Filhakika seç-

39 Bu fikirde olan tanınmış şahsiyetler Méselâ, Gambetta, Pelletan, Clémenceau), bir gün gelecek hep birlikte iki meclis sistemine temayül göstereceklerdir; ve işte o zaman, yani Senato'nun cumhuriyet taraftarı bir ekseriyete sahip olduğu gün, ikinci meclisin bu eski muarızları, bu meseleyi artık bir anayasa ihtilâfı yapmak fikrinden vazgeçeceklerdir. Bu arada Gambetta gibi bazıları ikinci meclisi millî iradeye karşı gelebilecek bir meclis olarak telâkki etmekten vazgeçmiyeceklerdir.)

40 Thiers şöyle diyordu: "La République est le régime qui nous divise le moins."

41 René Capitant - "Régime Parlementaire" Mélanges de R. Carré de Malberg. Paris, 1933, shf. 47 ve d.

42 Hükümeti teşkil eden vekiller, Parlâmentonun emir ve arzularını yerine getirmekle mükellef kimseler olmuşlar ve bu hal, Üçüncü Cumhuriyetin en büyük mahzurlu tarafını teşkil etmiştir.

mnler, kendilerini temsil eden kimselere her hususta emir ve talimat vermek âdetine kapılmışlar ve bu hal pek tabii olarak temsili sistemi baltalamıştır.

Bilindiği üzere parlâmanter bir rejim, ancak temsili sistem ile kaimdir. Seçmen vatandaşın, milletvekili olarak seçilen kimseye ne şekilde hareket edeceğini tâyin ve tesbit etmesi halinde temsili sistem esas olan vasıflarını kaybeder. Bu vaziyette temsilci, mensup bulunduğu parti bakımından son derece serbest bir duruma malik olur, fakat buna mukabil kendi seçmenlerinin mânevî esareti altına girer⁴³.

Temsili sistemin bu gibi aksaklıklarının izalesi, seçmen kitlesine karşı istiklâliyetini muhafaza edebilen bir organın mevcudiyetiyle mümkündür. İşte Senato, Fransa için, böyle bir organ olmuştur⁴⁴, çünkü Senato hiçbir zaman halkın doğrudan doğruya seçmiş olduğu bir meclis durumuna girmemiştir.

Hükûmetin murakabesi bahsinde Senato'nun oynadığı rol :

Tardieu, "La Réforme de l'Etat" adlı kitabında⁴⁵, kurucularının tasavvur ve temennileri hilâfına Senato'nun, yeni yeni salâhiyetler iktisap etmiş olduğunu yazar. Filhakika Senato, elinde bulundurduğu salâhiyet ve imkânlar sayesinde icra kuvvetine kafa tutabilmiş, ve Üçüncü Cumhuriyet Devri boyunca emsaline az rastlanır bir kudret peyda ederek, tıpkı halk tarafından doğrudan doğruya seçilen bir meclismiş gibi iktidarı, icap ettiği zaman, çekilmeğe mecbur kılmıştır.

Senatonun, memleket siyasi hayatında istisnai bir durum peyda etmesine ve memleket mukadderatı üzerinde Meb'usan Meclisi'nden çok daha müessir bir rol oynamış olmasına şaşmamak lâzım gelir. Çünkü Senato, olgun ve tecrübeli unsurlardan meydana geldiği için, hiçbir zaman itidali elden bırakmamış, ve memleket için en isabetli kararları vermesini bilmiştir. Halbuki Meb'usan Meclisi, Broglie'nin pek güzel ifadesi veçhile, halkın bizzat seçmiş olduğu, ve binaenaleyh halkın his ve sevgi tabiielerini temsil eden bir meclis olmak hasebiyle, daha aceleci ve daha az müspet işler görmüştür.

Bilindiği üzere 1875 Anayasası ile, icra kuvvetini temsil eden Cumhuriyetine tanınmış olan salâhiyet ve imkânlar, bazı talihsiz hâdiseler

43 Pierre Dominique - Psychologie du Sénat. (Europe Nouvelle, Aralık 1936, No. 985, shf. 1273).

44 E. Giraud - Le Pouvoir Exécutif dans les Démocraties d'Europe et d'Amérique. Sirey 1938, shf. 190.

45 A. Tardieu - La Réforme de l'Etat. Paris 1934, shf. 49.

veya belki de cumhurreisliğine gelen kimselerin beceriksizlikleri sebebiyle, isabetli bir şekilde istimal edilememiş ve bu hal, devlet reisliği mevkiinin prestijini bir hayli sarsmıştır: Meselâ, 16 Mayıs Vak'ası⁴⁶, Grevy'nin sebebiyet verdiği skandal, Boulanger hâdisesi, Panama Kanalı ve Dreyfus meseleleri, bütün bunlar icra organının otoritesini âdeta yok etmeğe vesile olmuşlardır.

Gerek bu, ve gerek bundan evvelki sayfalarda izah olunan sebepler dolayısıyla kendi kendisini zayıf bir duruma düşüren icra organının en büyük talihsizliği, Meb'usan Meclisi gibi kaprislerine tâbi bir meclisle karşı karşıya kalmak olmuştur. Meb'usan Meclisi, 1875-1939 seneleri arasında 90 kadar kabineyi iktidardan çekilmek zorunda bırakmıştır⁴⁷.

Fakat Senato, bu yolu seçmemiş ve hiçbir zaman bu şekilde ifrata kaçmamış ve kaçmadığı için de daha müessir bir rol oynamış ve sözü geçer bir meclis olarak hürmet görmüştür.

Bütün Üçüncü Cumhuriyet Devri boyunca Senato'nun hezimete uğrattığı ve iktidardan düşürdüğü kabineler sayısı dokuzu geçmez⁴⁸.

Bu mâkul hattı hareketiyle Senato, aynı zamanda, hükûmeti murakabe bahsinde her iki meclise aynı imkân ve salâhiyetleri vermenin kabine istikrarsızlığını doğuracağı yolundaki iddiaların ne kadar yersiz olduğunu ispat etmiştir. Ve eğer Senato, Meb'usan Meclisi'nin insafsızca düşürdüğü kabineleri iktidarda tutabilmiş olsaydı, Fransa hiçbir zaman kabine istikrarsızlığı denilen musibeti tanımayacaktı. Fakat ne yazık ki, demokratik zihniyet buna müsaade etmemiştir. Çünkü, her yerde olduğu gibi, Fransada da halkın umumî seçimler esnasında bizzat seçmiş olduğu Meb'usan Meclisi'nin, böyle bir seçime tâbi olmayan Senatoya nazaran daha üstün kuvvetlere sahip olması lâzım geldiği kabul edilmişti, binaenaleyh memleketin seçtiği bir meclisin, hükûmetin murakabesi mevzuunda en mühim rolü oynaması elzem sayılmaktaydı. Bundan da, Meb'usan Meclisi tarafından hezimete uğratılan bir kabinenin, Senato'nun itimadına mazhar olsa dahi, iktidarda kalamıyacağı neticesi istihraç olunuyordu.

Üçüncü Cumhuriyet Devri'nin bâriz bir hususiyetini teşkil eden kabine istikrarsızlığına Senato hiçbir zaman sebep olmamıştır; fakat Senato,

46 Mac-Mahon'un Parlâmento'ya karşı muvaffakiyetsizliği. (Bu noktaya ileride temas edilecektir. Bk.: shf. 35.)

47 M. J. Echeman - Les Ministres en France de 1914 - 1932.

48 Bk.: "Société d'Histoire Moderne" neşriyatından: (Les Ministres Français) 1922.

bu 65 senelik parlâmento hayatı esnasında Fransayı kemiren kabine istikrarsızlıklarına mâni olabilmek imkânını da kendisinde bulamamıştır.

Senato, biraz önce de işaret olunduğu veçhile, sadece dokuz hükûmeti iktidardan düşürmüştür. Hangi şartlar altında ve hangi sebepler yüzünden Senato bu hükûmetleri istifaya mecbur kılmıştır ?

Bu meseleyi tetkik ederken bir yandan Senato'nun Parlâmento mekanizmasındaki rolünü daha iyi anlamış olacağız ve bir yandan da ikinci bir meclisin zihniyet ve temayül bakımından ne gibi gelişmeler gösterdiğini müşaheed edebileceğiz.

Senatonun itimadını kaybettikten sonra, iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalan kabineler şunlardır :

1) *D u f a u r e* Kabinesi :

9 Mart 1876 tarihinde iktidara gelen *D u f a u r e* Kabinesi, dokuz aylık bir faaliyetdevresinden sonra, Senato'nun muhalefeti yüzünden istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu kabinenin istifasına sebep olan hâdise, kabine tarafından teklif edilen bir kanun tasarısının Senato tarafından reddedilmesidir.

İddia edilir ki, *D u f a u r e* Kabinesinin iktidardan çekilmesine, Senato'nun muhalefetinden ziyade Başvekil Dufaure'un, Meb'usan Meclisi ile Senato arasında mevcut anlaşmazlıkları izale etmek arzusu sebep olmuştur; bununla ifade edilmek istenir ki, Dufaure Kabinesi kendiliğinden çekilmiştir.

Bu iddianın hakikat olmadığı vâkıalarla sabittir: filhakika, Dufaure Kabinesi, Senato'nun muhalefeti karşısında çekilmekten başka çare bulamamıştır ⁴⁹.

Evet, Meb'usan Meclisi ile Senato arasında birtakım anlaşmazlıklar mevcuttu; ve bu anlaşmazlıkların esası, Senatoya göre Dufaure Kabinesinin çok radikal bir siyaset güttüğü, ve Meb'usan Meclisine göre ise çok batı hareket ettiği idi.

Fakat, Dufaure Kabinesi haddizatında bir koalisyon kabinesi idi; Başvekil Dufaure'un, Kabine arakadaşlarını muhtelif partilere mensup elemanlardan teşkil ederken, evveleminde düşündüğü şey, bu suretle her

⁴⁹ Bu hususlar için Bk.: Journal Officiel - 2 Aralık 1876, shf. 8910 ve 8989.

iki meclis arasında uzlaştıncı bir hava yaratmak ve aynı zamanda da her iki meclis muvacehesinde mümkün olduğu kadar serbest ve müstakil bir siyaset takip edebilmektir ⁵⁰.

Ancak, böyle bir kabine için iki meclisten sadece birisinin muhalefetini kabul etmek ve diğerininkine aldırış etmemek imkânı yoktu. İşte bu sebeptendir ki, Başvekil Dufaure, 1876 tarihinde, Meb'usan Meclisinin desteklemesine rağmen, Senato'nun muhalefeti karşısında kabinesiyle birlikte istifa zorunda kalmıştır.

2) Fallières Kabinesi :

Senato tarafından iktidardan uzaklaştırılan ikinci hükümet, Fallières hükümeti olmuştur ⁵¹.

Fallières Kabinesi, 29 Ocak 1883 tarihinde iktidara gelmiş ve 24 günlük bir icraattan sonra 23 Şubat 1883 tarihinde, Senato'nun muhalefeti sebebiyle, yerini Jules Ferry Kabinesine terketmiştir.

Bu kabinenin sukutuna sebep olan hâdise, hanedana mensup prenslerin memleketten tardına müteallik hükümet tarafından desteklenen bir kanun tasarsının Senato tarafından reddedilmesidir.

Kısaca hatırlatmak faydalı olacaktır: Hanedana mensup kimselerin memleketten sürülmesi, o tarihlerde Fransız efkân umumiyesini son derece meşgul eden bir mesele idi. Bu sebeple Meb'usan Meclisi, 1 Şubat 1883 tarihinde, hanedana mensup kimselerin, umumî seçimlere iştirâk etmelerini veya her hangi bir memuriyete (askeri veya sivil) girmelerini meneden ve hattâ bu gibi kimselerin, memleketin emniyet ve âsâyişini ihlâl sebeple olacak hareketleri halinde hudut dışı çıkarılmalarını derpiş eden bir kanun tasarsını kabul etmişti ⁵².

Meb'usan Meclisince kabul edilen ve hükümetin de şiddetle desteklemiş olduğu bu kanun tasarsı, Senato'da uzun uzun münakaşa ve müzakere edildikten sonra, külliyet reddedilmişti ⁵³. Senato'nun görüşüne göre, hanedan mensupları, ancak monarşiyi yeniden tesis etmek iddia veya teşebbüsünde bulunmaları halinde — ve suçun mahkeme kararıyla tebeyyün etmesi halinde — sürgün cezasına çarptırılmalydılar.

⁵⁰ Deslandres - a. g. e., vol: III, shf. 473 ve d.

⁵¹ Journal Officiel - (Sénat) 18 Şubat 1883, shf. 175 ve 906.

⁵² L. L. Huber - Les Ministres devant le Sénat. Revue de Paris, Nisan 1931, shf. 623.

⁵³ Journal Officiel - 8 Şubat 1883, shf. 175 ve d.

Fallères Hükûmeti, kendi noktai nazanna tamamiyle aykırı kaçan bu görüşe iştirâk etmemiş ve bu sebeple Senato muvacehesinde ekalliyette kalmıştı. Başvekil Fallères, bu vaziyet karşısında istifa etmek çaresizliğinde kalmışsa da, Devlet reisinin ısrarlı talebi üzerine daha bir müddet icraatına devam etmiş ve Senato ile bir anlaşmaya varmak gayretlerini göstermiştir.

Fakat, kısa bir zaman içerisinde, bu gayretlerin bir netice vermiyeceğini takdir eden Başvekil Fallières, Kabine arkadaşlarıyla birlikte iktidardan çekilmiştir.

3) Tirard Kabinesi :

Tirard Kabinesi, 22 Şubat 1889 tarihinde iktidara gelmiştir. Bu kabinenin Dışişleri Vekili, gerek Meb'usan Meclisinde ve gerek Senato'da büyük bir itimat kazanmış olan, ve doğruluğu ve çalışkanlığı ile temayüz etmiş bulunan Spuller isminde bir zattı.

Spuller, 13 Mart 1890 tarihinde, Türkiye ile Fransa arasındaki münasebete taallük eden bir mesele dolayısıyla, Senato huzurunda tenkide mâruz kaldı⁵⁴.

Spuller'in vermiş olduğu cevap ve ileri sürdüğü iddialar, ve Başvekil Tirard'ın — ki, kendisi aynı zamanda Ticaret Vekillliğini de deruhte etmekteydi — bu bahiste kabine siyasetini müdafaa eder mahiyetteki beyanatı, Senato'yu tatmin etmedi.

Senato'nun itimadını kaybeden Başvekil Tirard, kabinesiyle birlikte çekilmekten başka çare bulamadı⁵⁵.

4) Bourgeois Kabinesi :

1895 Kasımında iktidara gelen Bourgeois Kabinesi, radikal temayülde bir kabine olup, 1870 den beri kurulmuş kabinelerin otuz altıncısı idi. Bu kabine, aşağı yukarı altı ay kadar hükûmet icra ettikten sonra 1896 tarihinde, Senato'nun ademi itimat rey'i üzerine, istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır; şimdi kısaca bu istifa keyfiyetini tetkik edelim.

5 Kasım 1895 tarihinde kabinesini teşkil eden Léon Bourgeois, selefî olan hükûmetin sukutunu intaç eden Cenubî Fransa demiryolu

⁵⁴ Tenkidi yapan Foucher de Careil'dir.

⁵⁵ Bk.: Journal Officiel - 13 Mart 1890 celsesi. (Senato).

meseleleri üzerinde bir tahkikata girişilmesi tasavvurunda olduğunu beyan etmiş, ve filhakika bu tahkikata girişilmişti. Fakat bu tahkikatın cereyan tarzı Senato âzâları arasında bazı hoşnutsuzluklar yaratmış, ve hükûmetin bu husustaki gayretleri tenkid edilmişti; esasen Senato için matlup olan şey, bu gibi fırsatların zuhûru idi. Zira, hükûmetin son derece liberal ve ileri görüşlü siyaseti, ve bilhassa işçi sınıfına tahmil edilen vergilerin azaltılması gayesiyle vergi sisteminde yapmak istediği ıslahat, Senatoyu kuşkulandırmakta idi. Her ne kadar Senato, o tarihlerde, mutedil cumhuriyetçi ekseriyete sahip bir meclis idiyse de, hükûmetin bu cüretkârane siyaseti, onu korkutmaktaydı⁵⁶. İşte, esas itibariyle hükûmetin umumî siyasetini tasvip etmiyen Senato, yukarıda bahis mevzuu edilen tahkikat işini fırsat ittihaz ederek, Bourgeois Kabinisini 11 Şubat 1896 tarihinde ekalliyette bırakmıştı.

Bu vaziyet karşısında Başvekil Bourgeois, Meb'usan Meclisinin itimat oyuna başvurarak, bunu 43 rey'e karşı 326 rey gibi büyük bir ekseriyetle elde etti (13 Şubat 1896).

İki gün sonra Senato, 15 Şubat 1896 da, evvelki ademi itimat kararını yenilemek suretiyle hükûmeti yeniden hezimete uğratmış bulunuyordu; müteakip beş gün zarfında Meb'usan Meclisinin yeniden toplanarak hükûmete itimat beyan ettiğini görüyoruz. Bunun üzerine Başvekil Bourgeois, Meb'usan Meclisi huzurunda şu beyanatı vermiştir: "Meb'usan Meclisinin itimadını kaybetmediğimiz müddetçe mevkiimizi terketmek niyetinde değiliz. Çünkü bu şekilde hareket etmiş olmakla sizlere karşı olan vecibelerimizi yerine getirmiş bulunacağız. Bizi teveccühünüzden mahrum kıldığınız an, derhal iktidardan çekileceğiz"⁵⁷.

Bu beyanattan çıkan tek mâna, Kabinenin sadece Meb'usan Meclisi'nin itimadiyle icraatına devam edebileceği idi.

Başvekil Bourgeois'ın bu beyanatı, Senato üzerinde pek fena bir tesir icra etti; sadece Meb'usan Meclisindeki ekseriyete müsteniden icraatına devam etmek ihtirasını gösteren kabinenin Anayasaya mugayir hareket ettiğini, ve Senato gibi bir meclisin dahi hükûmeti murakabe

⁵⁶ Bu hususlar için bakınız: L. L. Hubert - Les Ministres devant le Sénat. Revue de Paris, Nisan 1931, shf. 622.

Moreau - Chronique Constitutionnel et Parlementaire. (Rev. du Mr. Publ. 1898, vol: I, shf. 70).

J. Bainville - La 3e Republ. shf.

E. Giraud - Le Pouvoir Exécutif. shf. 175 ve d.

⁵⁷ Journal Officiel (Chambre des Députés) 21 Şubat 1896, shf. 180.

edebileceğini ve icabında onu istifaya mecbur kılabileceğini belirten karar, Senato'nun büyük ekseriyeti tarafından tasvip gördü⁵⁸.

Bundan bir müddet sonra, kendisine Senato tarafından tevcih edilen suallere cevap vermekten içtinap eden ve bu bahiste esasen kâfi miktarda malûmat vermiş bulunduğunu beyan eden Başvekil Bourgeois'nun parlâmanter teamüle aykırı bu hareketi karşısında Senato şu karar aldı: "Verilmiş olan izahata yeniden ilâve edilecek bir şey bulunmadığına mütedair hükûmet tarafından vâki beyanata muttali olan Senato, bu izahatın gayri kâfi olduğunu göz önünde tutarak, hükûmete itimat rey'i izharından imtina eder"⁵⁹.

Senato tarafından itihaz edilen bu üçüncü ademi itimat rey'ine rağmen Başvekil Bourgeois istifa etmek teşebbüsünde bulunmamıştır.

Fakat, Senato'nun bu kararından iki hafta sonra, 20 Nisan 1896 tarihinde, Hükûmet, Madagascâr'da cereyan etmekte bulunan askerî harekât için lüzumlu krediyi Meb'usan Meclisinden geçirdiği halde, Senato'dan geçirememiştir.

Senato'nun tanınmış sözcülerinden Demôle, bu cüretkârane hareketi tenkid ederek, Senato'nun üç defa arka arkaya ademi itimat rey'i vermiş olmasına rağmen, Hükûmetin Anayasa'ya tamamen mugayir olarak iktidardan çekilmediğini söylemiş, ve Senato'nun hiçbir zaman vatan menfaatleri için çarpışan askerlere lüzumlu tahsisatı reddetmek fikrinde olmadığını ve onlar için hiç bir fedakârlıktan kaçınılmayacağını, ve fakat bu tahsisatı iktidarda bulunan hükûmete değil, her iki meclisin de itimadını haiz meşru bir hükûmete vereceğini ilâve etmiştir⁶⁰.

Senato'nun bu azimli kararı karşısında istifa etmekten başka çare bulamayan Başvekil Bourgeois, Meb'usan Meclisi huzurunda bu istifanın sebeplerini şöylece hulâsa etmiştir: "Efendiler, bunu yaparken unutmadık ki, size ve memlekete karşı ifası gereken diğer vazifelerimiz vardır. Bu Meclis, pek çok defalar bize itimadını izhar etti. Sizin huzuruza çıkmadan, ve bize iktidardan çekilmek kararını verdiren memleket sevgimizi tebarüz ettirmeden ve başkaca hiçbir sebebin bizi vazifemizi terke-

58 Esmein - Cours de Droit Constitutionnel Comparé 8 éd. vol: II, shf. 274.

Moreau - a. g. e. shf. 72 ve d.

59 Esmein - a. g. e. shf. 275.

Bk.: Journal Officiel - (Sénat), 3 Nisan 1896, shf. 374 ve d.

60 Moreau: a. g. e., shf. 74 ve devamı.

mecbur kılamyacağını belirtmeden evvel, Cumhurreisine istifanamemizi takdim etmeyi muvafık bulmadık.

İktidardan çekilmemize sebep olan keyfiyetin memleket muvacehesinde yanlış tefsir edilmiş olmasına ve Cumhuriyet Devrinde bizden önce vazife almış seleflerimizin ⁶¹ daima müdafaa etmiş oldukları doktrini... ⁶² terkettiğimiz zannının uyanmasına asla müsaade edemezdik. Bu doktrini biz, şimdiye kadar, Meb'usan Meclisinin itimadına dayanarak, iktidarda devam etmek suretiyle teyit etmiştik; ve bu hattı hareketin, yalnız Anayasaya değil, fakat aynı zamanda siyasi mekanizmanın ruhuna da uygun olduğunu zannetmekteyiz. Ve bunun yalnız sözlerimizle değil, ve fakat bizzat icraatımızla da ispata kalktığımız içindir ki, meşru bir hükümet olmamakla itham edildik. Efendiler, bu haksız ithama biz bir tek cevapla karşılık vermeye çalıştık ve dedik ki, bu doktrin üzerinde karar vermek, Meclislerden ayrı ayrı hiçbirisine ait değil, fakat Anayasayı tefsire mezun olan Milli Meclise aittir" ⁶³.

Bu beyanatiyle Léon Bourgeois, evvelce Gambette ve Jules Ferry taarfidna müdafaa edilen doktrine sadık kaldığını ifade etmiş bulunuyordu ⁶⁴.

Bourgeois Kabinesinin istifasını müteakıp Senato, Madagascar'da cereyan etmekte olan askerî herakât için lüzumlu tahsisatı derhal tasvip etmiştir.

Çekilen hükümetin yerini, Méline'in kurmuş olduğu ve mutedillerden mürekkep kabine almıştır ⁶⁵.

61 Léon Bourgeois burada Gambetta ve Jules Ferry'yi kasdetmektedir.

62 Yâni,Umumî Seçimler neticesi belli olan Meb'usan Meclisinin memleket siyasetini tâyin ve tesbit edeceğine ve hükümetin teşkili ve azli bahsinde bütün salâhiyetlerin münhasıran ona ait bulunduğuna dair doktrin.

63 Journal Official - (Chambre des Députés) 24 Nisan 1896, shf. 730 ve devamı.

64 Gambetta ve Jules Ferry, daah sonraları, bu fikirten dönerek, kendi kendilerine ortaya atmış oldukları bu doktrinin 1875 Anayasasının ruhuna uygun düşmediğini görmüşlerdir; ve evvelâ Gambetta, sonra Jules Ferry, Senato'nun geniş salâhiyetlere malik olması lâzım geleceğini müdafaa etmişlerdir. Léon Bourgeois'ya gelince, o da bu tarihten 25 sene sonra yâni Senato'ya reis seçildiği zaman, eski fikirlerinden vazgeçerek, Senato için daha müspet niyetler besliyecektir (Léon Bourgeois, 14 Ocak 1920 tarihinde, evvelce o kadar aleyhinde bulunduğu Senato'ya reis seçilmiştir).

65 Bk.: Journal Officiel (Chambre des Députés) 24 Nisan 1896, shf. 730 ve devamı.

Méline, daha ilk nutkunda, umumî seçim usûlü ile seçilen Meb'usan Meclisinin, memleketin umumî siyasetinin tâyini içinde faik durumunu belirtmiş ve Senato'nun iştirâki olmaksızın hiçbir işin görülemeyeceğini, ve bu keyfiyetin tecrübeyle sabit olduğunu, ve o âna kadar ortaya çıkmış olan her türlü güçlüklerin ve anlaşmazlıkların karşılıklı hüsnü niyet kaideleri gereğince halledilmiş bulunduğunu ve bundan sonra da aynı şekilde halledilebileceğini sözlerine ilâve etmiştir ⁶⁶.

Senato'nun muhalefeti üzerine Bourgeois Kabinesinin istifaya mecbur kalışı hâdisesi, bazı müelliflere nazıaran, Senato'nun hükûmeti düşürmek hakkı olduğu esasına bir delil sayılmamıştır. Meselâ, Esmein, Bourgeois Kabinesini istifa etmeye mecbur kılmış olmakla Senato'nun ,herhangi bir hükûmeti düşürmek hakkına sahip olduğunu değil, fakat herhangi bir hükûmeti düşürmek imkânına sahip olduğunu ispat etmiş addeder⁶⁷. Esmein'e nazaran hukukta ve bilhassa Esas Teşkilât Hukukunda "kuvveti" hiçbir zaman "hak" mefhumu ile karıştırmamak, veya bunlardan birini diğerinden istihraç etmemek lâzımdır. Binaenaleyh, mevzu bahis hâdisede olduğu gibi, Senato'nun hükûmeti düşürmek imkânına malik oluşunu Senato için bir hak şeklinde kabul etmemek icap eder. Esmein'in mübalâğalı bir lisan kullanmış olduğunu burada iddia etmek bizim için saygısızlık olur. Ancak şu noktayı da tebarüz ettirmekten kendimizi alamıyacağız ki, eğer hakikaten siyasi ilimlerde "hak" mefhumu ile "kuvvet" mefhumu arasında sıkı bir münasebet mevcut ise, bu en ziyade Anayasa hukukunda kendisini gösterir. Filhakika denilebilir ki, hukukun ancak bu kolunda "muktedir" olmak keyfiyeti ortaya aynı zamanda bir "hak" çıkarabilir. İngiliz siyasi tarihini tetkik edenler, şahit olmuşlardır ki, pek çok anayasa müesseseleri, "kuvvet" in ortaya çıkardığı bir "hak" ka sahiptirler; fazla uzağa gitmeğe hacet yok, işte Parlâmento... bizzat Parlâmento Müessesesi dahi "temsil" keyfiyetinin kendisine temin eylediği kuvvet sayesinde ki, 1628, 1688 ve 1701 "Act" lerinde derpiş edilen hakları elde edebilmişlerdir.

Fransada da Senato, 1896 yılında L. Bourgeois Kabinesini düşürmek imkânına sahip bulunduğunu ispat etmek suretiyle, aynı zamanda iktidarı deşğtirebilmek hakkına sahip bulunduğunu göstermiştir; ve yine işte bu tarihten sonradır ki, Senato, Meb'usan Meclisinin sahip olduğu bütün imkân ve haklara aynı şekilde sahip bulunduğunu ispat

⁶⁶ Moreau - a. g. e., shf. 75 ve devamı.

⁶⁷ Esmein - a. g. e., vol: II, shf. 277.

etmiş, ve kedisinden itimat rey'i alamyayan bir kabinnein iktidarda kalamıyacağı hakikatini ortaya çıkarmıştır.

Böylece Senato'nun herhangi bir hükümeti düşürüp düşüremiyeciği bahsinde o zamana kadar devam edegelen münakaşa ve anlaşmazlıklar 1896 tarihinde fiilen son ermiş⁶⁸ ve Bourgeois hâdisesinden sonra artık hiçbir hükümet için Senato'nun itimadına mazhar olmaksızın icraatına devam etmek imkânı olmadığı anlaşılmıştır.

1896 tarihinden Üçüncü Cumhuriyetin son senelerine kadar Senato'nun, iktidardan çekilmek mecburiyetinde bıraktığı kabinelerin sayısı altıdır. Bourgeois Kabinesinin 1896 tarihinde uğramış olduğu hezimet, bu tarihten sonra iktidara gelen bütün kabineler için iyi bir ders olmuş ve hiçbir kabine, Senatonun irade ve arzusuna karşı gelmek cesaretini kendisinde bulamamıştır. Briand Kabinesinin iktidardan çekildiği 1913 tarihine gelinceye kadar, yani bu 17 senelik devre esnasında iktidara gelen kabineler daima Senato'nun itimat rey'ine başvurmuşlar, ve ancak bu suretle icraatta devam edebilmişlerdir: Charles Dupuy, Waldeck-Rousseau, Rouvier, ve Clémenceau kabineleri muhtelif zamanlarda ve muhtelif sebepler tahtında Senato'nun itimadını aramışlar ve ancak bu itimada mazhar olduktan sonra iktidarda kalabilmişlerdir.

5) *Briand Kabinesi :*

21 Ocak 1913 tarihinde iktidara gelen Briand Hükümeti, her şeyden evvel seçim sistemini tâdil etmeğe mâtuf bir teşebbüse geçmiş ve bu husuta Parlâmentoya bir de kanun tasarı sunmuştu.

Bu tasarı, o zamana kadar tatbik edilmekte olan ekseriyet sistemi yerine nisbî temsil sistemini ihdas etmekteydi. Nisbî temsil sisteminin kabul edilmesiyle Meb'san Meclisine "progressiste" bir ekseriyet sağlanmış olacaktı, ve hükümetin de istediği bu idi.

Senato, bu tasarıyı iyi karşılamadı; çünkü bir kere nisbî temsil sistemine esasında muanzdi, ve aynı zamanda Meb'usan Meclisine "progressiste" bir ekseriyetin girmesini de arzu etmiyordu. Bu sebeple, Meb'usan Meclisi tarafından kabul edilen bu tasarıyı olduğu gibi reddetti.

Bunun üzerine Başvekil Briand, kürsüye çıkarak, Hükümetin mukadderatını Senato'nun kararına terkettiğini, Senato'nun salâhiyet-

⁶⁸ Bu münakaşalar, ileride de görüleceği veçhile, nazariyatta devam etmiştir.

lerini hiçbir zaman inkâr etmediğini, bu salâhiyetlerin diğer meclisinkilerle aynı olduğunu, Senato'nun otoritesine her zaman hürmet ettiğini ve edeceğini, ve zaten bu sebeptendir ki, hükûmetin mukadderatını onun ellerine bıraktığını beyan etti ⁶⁹.

Fakat, bütün bu tatlı ve okşayıcı sözlere karşı Senato'nun verdiği cevap menfi olduğundan; Briand, kabinesi ile birlikte istifa ederek, yerini Barthou Hükûmetine bıraktı.

6) *Herriot Kabinesi* :

Herriot'nun 14 Haziran 1924 tarihinde kurmuş olduğu hükûmet, 10 aydan biraz fazla iktidarda kalmıştır. Herriot Kabinesinin istifa sebebini kısaca izah edelim.

Herriot Kabinesi, iktidarı aldıktan sonra, memlekette büyük bir itimat havası yaratmış ve milletin candan sevgisini kazanmıştı. Bunun da sebebi, hükûmetin İngiltere ve Almanya ile uzlaştırmacı bir harici siyaset tesis etmesi ve bilhassa Ruhr meselesinde son derece azimli ve dinamik bir hattı hareket takip etmesiydi.

Fakat ne yazık ki, bir yandan fiyatların yükselmesinden mütevellit bütçe muvazenesizliği, ve diğer yandan Milli Müdafaa Tahvillerinin ödenbilmesi için hükûmetin gerek devlet bankalarından ve gerek hususi bankalardan istikraza kalkması sebebiyle Herriot Kabinesi, kazanmış olduğu bütün sevgi ve itimadı bir anda kaybetmiş oldu. Alman birtakım acele tedbirler hiçbir müspet netice vermediklerinden, kabine mensupları arasında anlaşmazlık ve imtizaçsızlık doğmuş ve bu hal, kabinenin Senato muvacehesindeki itibarını iyice sarsmıştır.

17 Ağustos 1925 tarihinde Senato'dan ademi itimat rey'i alan Hükûmet, iktidardan çekilerek yerini Painlevé Kabinesine bırakmıştır ⁷⁰.

Senato'nun muhalefeti yüzünden iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalmış daha üç kabine vardır. Bunlar, 1930 tarihinde Tardieu'nün

⁶⁹ Bk.: Journal Officiel (Sénat), 18 Mart 1913, shf. 198.

⁷⁰ Herriot Kabinesinin hezimetini için Bk.:

F. Goguel - Nyegard: Le Rôle financier du Sénat Français Thèse, Paris 1930.

ve 1936 ve 1938 tarihlerinde L. Blum'un kurmuş olduğu kabinelerdir. Bunları ayrıca tetkika hacet yoktur kanaatindeyiz.

Senato'nun salâhiyetleri bahsinde görüş ayrılıkları :

Üçüncü Cumhuriyet Devrinde Fransada, üzerinde en ziyade müna-kaşayı mucip olan mesele, Senato'nun her hususta Meb'usan Meclisiyle aynı hak ve salâhiyetlere malik olup olmadığı, ve bilhassa onun herhangi bir kabineyi iktidardan düşürüp düşüremeyeceği meselesiydi.

Çünkü mademki Kabinenin Parlâmentoya karşı siyaseten mesul bulunması parlâmanter bir rejimin en esaslı prensiplerinden biri sayılıyordu ve mademki Fransa, 1875 Anayasası ile, parlâmanter bir rejime bağlanmıştı, o halde Senatonun, teşriî bir meclis olmak sıfatıyla, bu mes'uliyetin tahakkuku bahsinde ne dereceye kadar rol oynadığını veya oynayabileceğini tâyin ve tesbit etmek lâzımdı ve bu oldukça ehemmiyetli bir mesele addedilmekteydi.

Anayasanın 1875 tarihinde kabulünden sonra, bu hususta muhtelif fikirler ileri sürülmüş ve müdafaa edilmiştir.

İlmine hürmet edilen tanınmış anayasa hukukçularından Esmein, Senato'nun bu sahada herhangi bir salâhiyete ve imkâna sahip bulunmadığını, yani iktidarda bulunan bir kabinenin mukadderatına tesir icra edebilecek salâhiyete malik olmadığını, ve binaenaleyh Senato'nun, bir kabineyi iktidardan düşürmek teşebbüslerinden içtinap etmesi lâzım geldiğini iddia etmiştir.

Esmein'e göre bir kabinenin siyasî mes'uliyeti, doğrudan doğruya Meb'usan Meclisi'ne, yani halkın tek dereceli seçim usûlü gereğince seçmiş olduğu Meclise karşı mevcuttu.

Esmein bu iddialarını tevsik için, İngiltereyi misal olarak almıştır. Bilindiği üzere çift meclis sisteminin doğduğu ve geliştiği bu memlekette, mevzuu bahis mesele, pratik bir şekilde halledilmiş ve ikinci meclis durumunda olan Lordlar Kamarası'na bu sahada herhangi bir imkân tanınmamıştır. 1911 tarihli (Parliament Act) ın⁷¹ kabulünden evvel dahi İngilterede Lordlar Kamarası'nın, hükûmeti iktidardan düşüremeyeceği tezi yerleşmişti.

⁷¹ Bu kanunla Lordlar Kamarası'nın salâhiyetleri tahdit edilmiştir.

İşte Esmein'e göre, mademki Üçüncü Cumhuriyet Senatosu, gerek 1814 ve gerekse 1830 tarihli Fransız anayasaları ile kurulmuş Âyan Meclislerinin, az bir farkla, bir örneği idi, ve mademki bu iki Anayasa, İngiliz Anayasası esaslarına göre hazırlanmışlardı, o halde Senato da, tıpkı bu iki devrin Âyan Meclisleri gibi, hükûmeti iktidardan düşürmek hülyasına kapılmamalıydı ⁷².

Esmein ve onun görüşünde olan diğer hukukçular, 25 Şubat 1875 tarihli Anayasanın 6 ncı maddesine istinaden, hükûmetin sadece Meb'usan Meclisi'ne karşı siyaseten mesul olacağını kabul ediyorlardı. Filhalka adı geçen 6 ncı maddenin muhtevasına göre, vekiller münferiden ve müştereken Parlâmentoya karşı mes'ul kılınmışlardı. Madde metni aynen şöyledir: "Vekiller müştereken ve müteselsilen Teşrii Meclisler önünde mes'uldürler".

Görülüyor ki, bu maddeye göre, vekillerin sadece Meb'usan Meclisine karşı mes'ul olup, Senato'ya karşı mes'ul olmayacakları neticesine vâsil olmak biraz güçtür. Fakat, Esmein 1875 Anayasasının, 1814 ve 1830 monarşileri zamanındaki parlâmanter rejim esasına göre hazırlanmış olduğunu ve binaenaleyh, mezkûr 6 ncı maddenin tefsirinde bu hususların gözönünde bulundurulması icap edeceğini beyanla herhangi bir kabinenin Senato'dan ademi itimat rey'i almış olması halinde, iktidarı terketmek durumuna düşmesi lâzım geleceğini söylüyordu.

Bilindiği üzere, 1814 ve 1830 monarşileri devrinde tatbik edilmekte olan parlâmanter rejimde kabine, Âyan Meclisinin itimadına ihtiyaç duymaksızın icraatına devam edebilmekteydi. Âyan Meclisi âzâlığına tâyin edilmek, hükûmetin teklifi ve kralın kararı ile olduğundan ve bu imkândan her zaman istifade etmek durumunda bulunan bir hükûmet için Âyan Meclisinin ekseriyetini değiştirmek kadar kolay bir şey bulunmadığından, İngilterede olduğu gibi, Fransada da, bahis mevzuu olan bu devirlerde, Âyan Meclisinin hükmü pek o kadar ehemmiyetli değildi. Yani herhangi bir hükûmet, elinde bulundurduğu bu silâhlara güvenerek, Âyan Meclisinden ademi itimat rey'i almış olsa dahi, icraatına devam ederdi.

İşte Esmein, bu hususları gözönünde tutarak, diyordu ki : "1875 Anayasası, XVIII inci Louis devri ile Louis-Philippe devri parlâmanterizmi esasları dairesinde hazırlanmış bir anayasa olduğuna, ve bu devirlerin

⁷² Esmein - Eléments de droit constitutionnel. 8 inci bası, vol: II, shf. 257, 260 ve devamı.

parlâmanter sistemlerinde hükûmet için Âyan Meclisine karşı siyasi mes'uliyet bahis mevzuu olmadığına göre, Senato'nun da hükûmeti siyaseten mes'ul kılamıyacağını kabul etmek lâzımdır" 73.

Esmein'e göre, 1875 Anayasasının hazırlayanlar eğer hakikaten 1814 ve 1830 parlâmanter rejimlerinde hâkim olan prensiplerden ayrılarak, — yâni, ikinci meclisin hükûmeti düşüremeyeceği prensipini terkederek — bu bahiste yepyeni esaslar kabul etmiş bulunsalardı, bunu uzun uzadıya münakaşa ve müzakere ederler ve hiç olmazsa, Anayasa metninde sarih olarak zikrederlerdi.

Halbuki hükûmetin, Senato'nun itimadını kaybetmesi halinde çekilmesi lâzım geleceği hususuna dair Milli Mecliste cereyan etmiş herhangi bir müzakereye rastlamak mümkün değildir; o halde Milli Meclis, 1814 ve 1830 tarihli parlâmanter rejimlerindeki esasları olduğu gibi kabul etmiştir; bu esaslar, Âyan Meclisi'nin hükûmeti çekilmeye mecbur edemeyeceği esaslarından ibaret bulunduğuna göre, 1875 Senatosu için de hükûmeti düşürmek meselesi bahis mevzuu olamayacaktır 74.

Esmein ve Esmein gibi, Senato'nun hükûmeti düşürmeğe salâhiyeti bulunmadığı tezini müdafaa edenler tarafından ileri sürülen bir iddia da şuydu : Kabinenin mukadderatı aynı zamanda Senato'nun ve Meb'usan Meclisi'nin kararna bırakılacak olursa, parlâmanter rejimin tatbiki mümkün olmayacaktır; çünkü bu takdirde meclislerden bir tarafından düşürülmek istenilen bir kabine, diğerinin tasvibi ile iktidarda kalmak isteyecek ve bu sebeple ortaya, halledilmesi imkânsız anayasa güçlükleri çıkabilecektir 75.

Böyle bir vaziyette her iki meclis arasında birtakım anlaşmazlıklar ve ihtilâflar doğabileceği gibi, aynı zamanda herhangi bir kabine için muayyen ve müstakar bir siyaset takibi imkânı da kalmayacak ve memleket huzursuzluğa duçar olacaktır. Binaenaleyh kabine, sadece bir tek meclise karşı siyaseten mes'ul olmalıdır ki, parlâmanter rejim faydalı olabilsin 76.

Senato'nun, hükûmeti siyaseten mes'ul tutamıyacağını ve düşüremeyeceğini iddia edenlerin, iddialarına mesnet olarak ileri sürdükleri bir husus da, Senato'nun bu bahiste herhangi bir müeyyide tatbikinden mahrum bulunduğu hususu idi.

73 Esmein - a. g. e., vol: II, shf. 262 ve devamı.

74 Esmein - a. g. e., vol: II, shf. 264.

75/76 Esmein - a. g. e., vol: II, shf. 262-264.

Yâni deniyordu ki, S nato, parlâmento us llerine tevfikan herhangi bir h k meti murakabe edebilir, fakat düşüremez,  nk  h k meti düşürebilmek için maddi imk nlara sahip değildir.

Bu noktai nazar, 1896 tarihinde L. Bourgeois Kabiseninin istifasını müteakip iktidara gelen M line Kabinesi zamanında ortaya atılmıştır. Bizzat Başvekil M line, kendi kabinesi için Senato'dan itimat rey'i istediği gün, bu noktai nazarı etraflıca izah etmişti.

M line'e göre, 1875 Anayasası, h k meti murakabe bahsında Meb'usan Meclisine, Senato'dan daha geniş imkânlar sağlamıştır.

 nk  Meb'usan Meclisi, vekilleri Senato önünde itham etmek salâhiyetine sahiptir; 16 Haziran 1875 tarihli Anayasa bu salâhiyeti ona tanımıřtır⁷⁷. Yani Meb'usan Meclisinin arzu etmediği ve itimat beslemediği bir h k met istifa etmiyerek, icraatına devam edecek olursa, bu takdirde Meb'usan Meclisinin o h k meti Senato önünde itham etmek imkânı olacaktır. Halbuki Anayasa, Senato için böyle bir imkân derpiş etmemiştir; yani Senato, kendisinden itimat rey'i almadığı halde vazifesinde devam etmek isteyen bir h k meti, Meb'usan Meclisi önünde itham edemeyeceğinden, onu düşürmek imkânına da fiilen malik olam.yacaktır⁷⁸.

Demek oluyor ki Anayasa, M line'e göre, Meb'usan Meclisine vekilleri Senato önünde itham etmek hakkını vermiş ve fakat Senato için buna benzer bir hak tanımamıştır. Meb'usan Meclisi de bu hakkına istinaden h k meti düşürebilecek, fakat Senato d ş remeyecektir.

Senatonun Meb'usan Meclisine nazaran daha az salâhiyetlere sahip olduğu, ve Senatonun h k meti düşüremeyeceği hususunda bir diğer iddia olarak da bu meclisin, anayasa mucibince, feshedilmez bünyede oluşu ileri s r lm řt r⁷⁹.

⁷⁷ Madde 12.

⁷⁸ Bununla beraber M line, Senato'nun itimat beslemediği ve işbirliği yapmaktan imtina eylediği bir kabinenin çekilmesi icap edeceğini ayrıca tebarüz ettirmiştir.

Bk.: Journal Officiel (S nat) 24, 25 Nisan 1896, shf. 727 ve d.

Moreau - Chronique constitutionnel et parlementaire.

Rev. de Dr. publ., 1896, vol: I, shf. 76.

⁷⁹ Esmein - a. g. s., vol: II, shf. 269 ve d.

Filhakika, 24 Şubat 1875 tarihli anayasaya göre, Senato, feshedilemez bir meclis olarak kurulmuştu; feshedilebilen Meb'usan Meclisi idi. Anayasa, Cumhurreisi Meb'usan Meclisini feshetmek salâhiyetini tanımıştı; ancak cumhurreisi için bu salâhiyeti nistimali, Senato'nun muvafakati ile mümkündür. Yani Cumhurreisi, Meb'usan Meclisini feshetmek istediği zaman, Senatonun muvafakatini almak mecburiyetinde idi.

İşte bu husus göz önünde bulundurularak deniyordu ki, eğer Senato bir yandan Meb'usan Meclisinin ve bir yandan da hükûmetin mukadderatı üzerinde rol oynayacak olursa, bu takdirde Devlet mekanizmasında en kuvvetli durumu ihraz etmiş olacaktır; doğrudan doğruya halk tarafından seçilmemiş olduğu halde, milli iradeyi bihakkın temsil eden Meb'usan Meclisine karşı üstün bir mevki elde etmiş olacaktır⁸⁰.

Binaenaleyh Senato'nun hükûmeti düşürememesi icap eder, çünkü Anayasa ona bu hakkı vermemiş, fakat bu hak yerine Meb'usan Meclisinin feshedilmesi işinde salâhiyet tanımıştır.

Şimdi yukarıdan beri söylemiş olduklarımızı hulâsa edecek olursak, Esmein ve onun gibi Senato'nun hükûmeti düşüremeyeceği ve düşürememesi fikrini kabul edenlerin iddialarını beş noktada toplamamız mümkündür :

1) 1814 ve 1830 tarihli parlâmanter rejimler esas ittihaz edilerek hazırlanan 1875 Anayasasında Senato'nun hükûmeti düşürebileceğine dair her hangi bir sarahat mevcut değildir; binaenaleyh 1814 ve 1830 anayasalarında Âyan'a ne gibi imkân ve salâhiyetler tanınmış ise, 1875 Senatosuna da bu imkân ve salâhiyetler tanınmıştır. 1814 ve 1830 parlâmanter rejimlerinde Âyan Meclisi için hükûmeti düşürmek imkânı bulunmadığına göre, 1875 Senatosu için de aynı şey varittir.

2) 25 Şubat 1875 Anayasası, Senato'nun hükûmeti düşürebileceğini derpiş etmemiştir.

3) Parlâmanter bir rejimde Meclislerden her ikisine hükûmeti düşürmek imkânını vermek, bu rejimden beklenen faydaları baltalar.

4) Senatonun hükûmete karşı istimal edebileceği bir müeyyide mevcut değildir.

5) Senato'nun feshedilemez oluşu, onun hükûmeti düşüremeyeceğine bir delildir.

80 Tardieu - a. e. g., shf. 47.

Yukandaki iddialara karşı verilen cevapları kısaca hulâsa edelim:

1) 1875 Anayasasının kabul ettiği parlâmanter rejimin 1814 ve 1830 parlâmanter rejimlerinden alındığı, binaenaleyh 1814 ve 1830 Âyan Meclislerine kabineyi düşürmek imkânı tanınmadığına göre, 1875 Senatosunun da bu imkâna sahip olmaması icap edeceği hususundaki iddiaya verilen cevap şu olmuştur:

1870 hezimetini müteakip Fransaya yeni bir anayasa hazırlamakla vazifelendirilen Milli Meclis için 1814 ve 1830 parlâmanter rejimlerine sadık kalmaktan daha mühim işler vardı. Bir kere, her şeyden evvel Cumhuriyet veya Monarşi rejimlerinden birisinde karar kılmak icap ediyordu. Monarşistler arasında zuhûr eden ihtilâf yüzünden Monarşinin derhal tesis edilemeyeceği anlaşılınca hem Cumhuriyetçileri ve hem de Monarşi taraftarlarını memnun edebilecek bir rejim kabul etmekten başka çare kalmamıştı. İşte bu sebeptendir ki, Cumhuriyetçileri memnun etmek için Cumhuriyet ilân olunmuş, ve monarşi taraftarlarını memnun etmek için de Cumhuriyete mukavemet edebilecek bir Senato kurulmuştu.

Senato, Cumhuriyetçilerin arzuladıkları veçhile, seçime tâbi bir meclis olarak kurulmuş, fakat monarşistlerin istedikleri veçhile de geniş salâhiyetlere malik kılınmıştı ⁸¹.

Bu demektir ki, 1875 Anayasasını hazırlayan Milli Meclis, Âyan Meclislerinin zayıf durumda bulunduğu 1814 ve 1830 parlâmanter rejimlerindeki esasları aynıyle kabul etmiş değildir.

Monarşiyi veya Cumhuriyeti tesis hususunda kat'î bir neticeye varmak imkânından mahru olan bir meclis için 1814 ve 1830 monarşilerine uygun düşebilecek bir parlâmanterizmi aynen kabul etmek bahis mevzuu olamazdı. 1875 Anayasasını hazırlayanlar, gerek 1814 ve 1830 Fransız parlâmanter rejiminin ve gerek bunların dayandığı İngiliz Anayasa Hukukunun başlıca prensiplerinden ilham almak suretiyle hareket etmişlerse de, haddi zatında bütün bunlardan çok farklı bir mekanizma tesisine çalışmışlar ve bunda muvaffak olmuşlardır.

Biraz evvel de işaret ettiğimiz üzere, 1875 Anayasasını hazırlayanlar için mühim olan yegâne husus, kuvvetli salâhiyetlere malik bir ikinci meclis ihdas etmektir; Duguît "Traité de Droit Constitutionnel" isimli eserinde ⁸²; "Hiç şüphesiz diyor, 1875 Anayasasını hazırlayanlar Sena-

⁸¹ Duguît - Le Sénat et la Responsabilité politique du Ministère. Rev. de Dr. pub. 1896, vol: V, shf. 427.

⁸² İkinci basılış, vol: IV, shf. 408 ve d.

toya, Meb'usan Meclisininkilerden fazla değilse bile hiç olmazsa, onlara müsavi salâhiyetler tanımayı düşünmüşlerdir" ⁸³.

Duguit'nin bu görüşünün doğruluğunu gerek şimdiye kadar vermiş olduğumuz ve gerek bundan sonraki izahlarımızla anlamış olacağız. Fakat hatırdan çıkarılmaması icap eden iki nokta vardır ki, onları derhal burada kaydetmeliyiz:

a) 1875 Anayasasını hazırlayan Milli Meclisin kraliyetçi ekseriyeti o şekilde bir ikinci Meclisin kurulmasını arzulamıştı ki, bu ikinci Meclis, sahip olacağı geniş salâhiyetler sayesinde demokrasinin ifrat gelişmelerine mukavemet edebilecek, yani umumî seçimlere göre teşekkür eden Meb'usan Meclisinin taşkınlıklarına karşı gelebilecekti ⁸⁴.

b) Esasen 1870 te teşekkür eden Milli Meclis, Anayasayı hazırlamakla meşgul bulunduğu beş sene zarfında İcra Vekilleri Heyetinin kendisine karşı mes'ul olmasına o derece alışmış ve bundan o derece faydalı bir tecrübe edinmişti ki, bu heyetin, hazırlanan anayasa gereğince kurulacak Meclislerden sadece birisine karşı mesul tutulmasını aklına getirmiyordu.

2) Senato'nun iktidarda bulunan herhangi bir kabineyi düşüremeyeceğine, ve çünkü 1875 Anayasasında bunun hilâfına sarahat mevcut olmadığına, yani 25 Şubat 1875 tarihli Anayasada Senatonun bu bahiste sahibi salâhiyet olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmadığına dair ileri sürülen iddiaya karşı Duguit'nin verdiği cevap şu olmuştur: "Eğer Anayasada Senato'nun, hükûmeti siyaseten mes'ul kılabilmesine dair herhangi bir kayıt mevcut değilse, bu onun Meb'usan Meclisi ile aynı hak ve salâhiyetlere malik olduğuna bir delil sayılmalıdır ⁸⁵.

Duguit'ye nazaran, eğer Anayasa'da Senato'nun hükûmeti düşürüp düşüremeyeceği hususu meskût geçilmişse, bu gerek Senato'nun ve gerek Meb'usan Meclisinin farklı herhangi bir salâhiyete sahip bulunmadıklarını gösterir.

Senato'nun salâhiyetlerini müdafaaya çalışan diğer müellifler de bunu böylece kabul etmişlerdir: Onlara göre, Senato'nun, iktidarda bulunan bir kabineyi düşürebileceği hususu Anayasada sarahaten ve mad-

⁸³ Duguit - a. g. e., vol: IV, shf. 408 ve d.

⁸⁴ Deslandres - a. g. e., vol: III, shf. 321.

⁸⁵ Duguit - Traité de droit Constitutionnel. 1924, vol: IV, shf. 856.

Moreau - a. g. e., shf. 79.

Moreau - a. g. e., shf. 82 ... "Si l'Assemblée Nationale avait songé à nier le droit du Sénat elle l'eût nié expressément". shf. 82.

de halinde derpiş edilmemiş ise de, bu hal Meb'usan Meclisi için dahi aynı olmakla, her iki meclisin aynı salâhiyet ve imkânlarla malik olduklarını kabul etmek gerekir ⁸⁶.

Duguít, 1875 Anayasasını, onu hazırlayanların hakiki düşünce ve maksatlarına göre tefsir etmenin doğru olacağını ifade ederek, Senatunun hükûmeti düşürebileceği neticesine varır ⁸⁷.

3) Parlâmanter bir rejimde Meclislerden her ikisine hükûmeti düşürmek imkânının verilmiş olmasını devlet ve hükûmet istikrarsızlığına bir sebep gören üçüncü iddiaya gelince :

Bu iddianın yeknazarda haklı görünen tarafları çoktur. Filhakika, bir hükûmetin, her iki meclis huzurunda devamlı olarak itimat rey'i alması, ve aynı zamanda her iki meclisin bütün arzu ve kapislerine ayak uydurması pek kolay bir iş değildir.

Fakat, gerek Fransada Üçüncü Cumhuriyet Devrinde ve gerek aynı sistemin cari olduğu diğer memleketlerde — ve meselâ Belçika'da — tecrübe ile sabittir ki, hükûmetin siyaseten her iki meclise karşı mes'ul olmasının en ufak bir mahzuru yoktur.

Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet Devri'nin 65 senesi zarfında iki meclisten sadece birisinin itimadına dayanarak, icraatına devam etmek istemiş bir hükûmet görülmemiştir (L. Bourgeois Kabinesi müstesna).

Evvelce de işaret olunduğu gibi, bilhassa L. Bourgeois Kabinesinin âkibetinden sonra, yani 1896 dan sonra, iktidara gelen bir hükûmet için her iki meclisin itimadına mazhar olmak elzem telâkki edilmiş ve bunda hiçbir aksaklık zuhûr etmemiştir: Woldeck-Rousseau (1900 de), Rouvier (1905 te), Clémenceau (1924 te), Herriot (1924 te) Meb'usan Meclisinden itimat rey'i almış oldukları halde, Senato'dan ayrıca itimat rey'i talep etmişler ve ancak bu suretle iktidarda kalabilmişlerdir.

Meclislerden birisinin itimat rey'i vermesi ve diğerinin vermemesi halinde iki meclis arasında ihtilâf zuhûr edebileceği endişeleri de tahakkuk etmemiş bulunmaktadır; bu gibi hâdiselere Fransada hemen hemen hiç rastlanmaz.

Ancak şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, bu gibi ihtilâfların iki meclis arasında zuhûr etmemiş olmasının en mühim sebebi, siyasi partilerin

⁸⁶ J. Dévaux - a. g. e., shf. 657 ve d.

⁸⁷ Duguít - Le Sénat et la Responsabilité politique du Ministère .
Rev. de Dr. Publ., 1896, vol: V, shf. 427.

fazla sayıda oluşları dolayısıyla her iki meclisi de memnun edebilecek koalisyon kabinelerinin kolaylıkla kurulabilmesi olmuştur. Partiler adedinin fazla oluşu sebebiyle Fransıada her iki meclisin de itimadını kazanabilecek hükümetlerin kurulması daima mümkün olmuş ve bu da iki meclis arasındaki muhtemel ihtilâfları önlemiştir ⁸⁸.

4) Senato'nun, vekilleri Meb'usan Meclisi önünde itham etmek salâhiyeti olmadığını, binaenaleyh iktidardan çekilmek istemiyen bir hükümeti zorla düşüremeyeceğine mütedair ileri sürülen iddianın hukukî bir mesnedi yoktur. Çünkü, 16 Haziran 1875 tarihli Anayasanın 12 nci maddesi bahis mevzuu edilen hususun siyasi mes'uliyet mefhumu ile alâkası yoktur. Bu maddeye göre, vekiller ancak ve ancak vazifeleri esnasında işlemiş oldukları cürümlerden dolayı Meb'usan Meclisince Senato önünde itham edilebilirlerdi; bundan da kolayca anlaşılır ki, Meb'usan Meclisinin itimadını kaybettiği halde, iktidarda kalmak isteyen bir kabine için bu müeyyidenin tatbiki gayri mümkündür.

Vekillerin Senato önünde Meb'usan Meclisi tarafından itham edilmeleri, onların cezaî mes'uliyetleriyle ilgilidir. Cezaî mes'uliyet, cezaî bir hükmün tatbikine müncer olur; halbuki siyasi mes'uliyetin mahiyet ve neticesi sadece iktidarı kaybetmekle tecelli eder.

Bundan da kolayca anlaşılmaktadır ki, Senato'nun, vekilleri diğer Meclis önünde itham edememesi keyfiyetinden Senato'nun kabineyi siyaseten mes'ul kılamıyacağı mânasını şıkarmak doğru olamaz.

5 — Senato'nun feshedilemez bir meclis oluşu meselesine gelince :

Duguit, Milli Meclisteki kraliyetçi ekseriyet tarafından kurulması istenilen Senatonun her bakımdan üstün bir meclis olarak kurulmuş olduğunu ve bunun da delilini Senatonun feshedilemeyişinde aramak icap ettiğini söylemiştir.

Bir başka müellif, Moreau, Senato'nun feshedilemeyişini, onun kuvvetli ve üstün bir meclis olduğuna değil, fakat bilâkis dún kuvvette

⁸⁸ Bir de şu hususu kaydetmek icap eder ki, Fransada siyasi partilerin programları son derece muğlak ve vuzuhsuzdur; bu sebeple iktidara gelen bir partinin, evvelce ilân etmiş bulunduğu programın dışında yepyeni bir siyaset takip etmesinde, ve hattâ yerini kendisine terketmiş bulunan bir hükümetin siyasetini devam ettirmesinde bir mahzur görülmemiştir. Meselâ, 1913 te iktidara gelen Barthou Kabinesi, kendisinden evvelki kabinenin siyasetin aynen kabul ve tatbik etmiştir.

bir meclis olduğuna delil saymıştır. Moreau'ya göre 1875 Anayasası, umumî iradenin tecellisinde seçmen kitlesini yegâne organ olarak telâkki etmiştir; binaenaleyh memleketin umumî siyasetinin tâyininde veya her hangi bir meselenin hallinde seçmen kitlesinin rey'ine başvurmak lâzımdır. Meb'usan Meclisi, feshedilebilir bir meclis olduğundan, buna imkân vardır; ve bu sayede, seçmen kitlesinin destekliyeceği bir noktai nazarı kabul eden Meb'usan Meclisi, Parlâmentoda müessir bir rol oynayabilir. Halbuki Senato, feshedilemiyen bir meclis olduğu için, kendi noktai nazarının memleket tarafından tasvip edilip edilmediğini bilemez, bu sebeple karar ve hükümlerinde diğer meclis gibi hareket etmek imkânından mahrumdur.

Kanaatimizce 1875 Anayasasını hazırlayanlar, her iki meclisin müsavî durumda bulunmaları esasına göre de hareket etmiş olsalar, Senato'yu feshedilmez bir meclis yapmakla, gayri tabii bir vaziyetin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişlerdir; çünkü Senato, feshedilemediği halde, hükûmeti murakabe edebilir ve Meb'usan Meclisinin devlet reisi tarafından feshedilmesi kararna iştirâk edebilir bir meclis olmakla parlâmento mekanizması içerisinde kuvvetler muvazenesinin teşriî organ lehine bozulmasına sebep olmuştur. Filhakika, devlet reisi tarafından Meb'usan Meclisinin feshi için alınacak karar, Senatonun tasvibine mazhar olması gerektiğine mütedair Anayasa maddesi, 1877 tarihinden sonra hiçbir tatbik görmemeğe mahkûm kalmıştır, çünkü Senato bu tarihte Mac-Mahon'un Meb'usan Meclisini feshetmek hususundaki vâki talebini reddetmiş ve böylece bir daha hiçbir cumhurreisi bu şekilde bir teşebbüse girişmeğe cesaret edememiştir ⁸⁹.

⁸⁹ 1877 senesinde Cumhurreisi Mac-Mahon ile Meb'usan Meclisi arasında bir ihtilâf zuhûr etmişti. Mac-Mahon, Meb'usan Meclisi üzerinde kâfi derecede tesir icra etmiyen Jules Simon Kabinesini istifaya mecbur kılarak yerine duc deBroglie Kabinesini getirmişti. Fakat Meb'usan Meclisinin ekseriyeti, bu kabineye itimat beyan etmediğinden Mac-Mahon, Senato'nun muvafakatini alarak Meb'usan Meclisini feshetmişti.

Yeni seçimler sonunda Meb'usan Meclisi, aşağı yukarı eski ekseriyetini muhafaza etmek suretiyle seçilmiş olduğundan, Mac-Mahon'un Rochebouet'yi başvekil tâyin ederek, kurmak istediği kabineye itimat rey'i vermemişti. Bu vaziyet karşısında Mac-Mahon için ya Meb'usan Meclisinin arzusuna boyun eğerek onun istediği şekilde bir kabine kurmak, veyahut bu meclisi yeniden feshederek, umumî seçimlere gitmekten başka çare yoktu.

Fakat Senato, Meb'usan Meclisinin feshine dair alınacak bir kararı tasvip etmiyeceğini bildirmekle Mac-Mahon'a bu yolu kapamış oldu. Mac-Mahon da bunun üzerine Meb'usan Meclisi'nin arzu ettiği veçhile Dufaure'u yeni hükûmeti kurmağa memur etti.

Fakat esas itibariyle Senato'nun, böyle bir karar iştirâkini sağlayan Anayasa bununla iki meclis arasında, Duguit'nin iddia eylediği şekilde, Senato lehine faik bir durum yaratmaktan ziyade, müsavat tesis etmek gayesini gütmüştür.

1896 senesinde Senatonun reisliğini yapmış olan Henri Wallon, toplantı yılının küşadı münasebetiyle yapmış olduğu bir konuşmasında : "Anayasamız, diyordu, teşrii kuvveti, salâhiyetlerini mütekabil hürmet esasına istinaden kullandıkları takdirde, her şeyi yapmağa muktedir iki meclis arasında mütesaviyen taksim etmiştir. 1815 ve 1830 Monarşilerinde birbirlerinden kuruluş itibariyle son derece farklı iki meclis mevcut iken, ve böyle olduğu halde araalarında tam bir tesanüt ve âhenk varken, Cumhuriyet Devrinin aynı membadan çıkan iki meclisi arasında bu anlaşma ve âhenk neden mevcut olmasın. Bu anlaşma, parlâmanter rejimin en hayati şartı ve memleketin en zarurî ihtiyaçlarındandır" ⁹⁰

Fakat, mademki 1875 Anayasasını hazırlayanlar için her iki teşrii meclisin müsavi durumda bulunmaları esas kabul edilmişti, nasıl oluyordu da Senatoyu Meb'usan Meclisinin feshedilmesi kararna iştirâk hakkı tanınmıştı.

Bu nokta üzerinde biraz tevakkuf edelim :

Biraz evvel de ifade etmiş olduğumuz üzere birçok müellifler, ve bu arada bazı devlet adamları, başta Tardieu olmak üzere, Senato'ya tanınmış olan bu imtiyazın, onun, hükümeti iktidardan çekilmeğe icbar etmek hususundaki salâhiyetsizliğini telâfi için kabul edilmiş olduğunu söylerler ⁹¹.

Diğer bazı müelliflere göre, Meb'usan Meclisinin Cumhuriyeti tarafından feshedilmesi için, Senato'nun muvafakati şartının ihdasındaki maksat, halkın ihtiras ve hislerine kapılarak kolayca sürüklenebileceği hatâlara karşı koymak olmuştur. Çünkü Senato, bu muvafakati vermemek suretiyle, Meb'usan Meclisinin feshine mâni olabilir, ve bu suretle umumî seçimlerin doğurabileceği fena neticeleri önleyebilecekti; ve işte

İşte bu hâdis, Fransada, fesih müessesesinin bir daha iş görememesine sebep olmuştur; çünkü Maç-Mahon'dan sonra cumhurreisliğine gelen hiç kimse, Meb'usan Meclisini feshetmek cesaretini kendisinde bulamamıştır.

(Bk.: Redslob - Le régime parlementaire, shf. 193 ve d.

⁹⁰ Bk.: Tardieu - La Réforme de l'Etat. Paris 1934, shf. 49-50.

Journal Officiel - (Sénat), 14 Haziran 1896.

⁹¹ Tardieu - a. e. g., shf. 47 ve d.

1875 Anayasasını hazırlayan Millî Meclisteki muhafazakâr ekseriyetin arzu ettiği şey de bu olmuştur, deniyordu ⁹².

Ve nihayet bir üçüncü gruba mensup olanlar da Meb'usan Meclisinin zamansız ve yersiz fesihlerine mâni olmak üzere kanun vâzının böyle bir tedbiri düşünmüş olduğunu kabul ediyorlardı ⁹³.

Zamanımızca bu üç düşünüş tarzından hiçbiri meseleyi kökünden halletmeğe kâfi değildir.

Meb'usan Meclisinin cumhurreisi tarafından feshedilmesi kararına Senato'nun iştirâk etmesi keyfiyeti, sadece Mareşal Mac-Mahon'un ısrarlı talep ve arzusu üzerine olmuştur; filhakika Mac-Mahon, Meb'usan Meclisini, yani halkın doğrudan doğruya seçmiş olduğu bir meclisi, tek başına alacağı bir kararla feshetmeyi çok tehlikeli, çok mes'uliyetli ve çok güç bir iş olarak telâkki etmiş, ve bunun sadece kendisi bakımından değil, fakat herhangi bir cumhurreisi için dahi aynı olacağını söylemiştir ⁹⁴.

Filhakika, Mac-Mahon bizzat kendisi: "Bu salâhiyetin istimali son derece tehlikelidir, ve beşşahsan, müdebbir bir Meclisin iştirâki olmaksızın, bunu istimale cesaret edemem" demiştir.

Bu da açıkça ve sarahaten gösteriyor ki, Senato'ya bu salâhiyet tanıırken, istihdaf edilen gaye, Cumhurreisinin bu bahiste alacağı kararları kolaylaştırmak olmuştur; yoksa Senato'nun başka sahalarda, ve meselâ hükûmeti murakabe sahasında salâhiyetsizliğini telâfi maksadiyle düşünölmüş bir çare değildir.

Vekillerin Senato'ya karşı siyaseten mes'ul olup olamayacakları bahsinde ileri sürölen fikirleri kısaca gördükten sonra, bir de bu mes'uli-

⁹² Ségard - De la responsabilité politique. shf. 69 ve d.

⁹³ 1884 tarihinde J. Ferry şöyle diyordu: "C'est le Pouvoir Exécutif qui dissout la Chambre. Le Sénat, lui, a le droit d'empêcher la dissolution. Il est une protection pour la Second Chambre".

⁹⁴ Buna müteallik Anayasa maddesi (25 Şubat 1875, Madde 5) aynen şöyledir:

"Le Président de la République peut, sur l'avis conforme du Sénat, dissoudre la Chambre des députés avant l'expiration légale de son mandat."

yetin, her iki meclisin müşterek kararına göre taayyün edeceği noktai nazarnı tetkik edelim. Bu noktai nazarn temsilcisi Laffitte olmuştur ⁹⁵.

Laffitte'e göre, hükûmetin siyasi mes'uliyeti, teşri meclislerden her hangi birisinin kararına göre değil, fakat her ikisinin müştereken alacakları ademi itimat kararına göre tahakkuk eder. Yani sadece Meb'usan Meclisi'nin veya sadece Senato'nun vereceği ademi itimat rey'i ile bir hükûmetin iktidardan çekilmesi bahis mevzuu olamaz; hükûmetin düşürülebilmesi için, iki meclisin birbirine inzımmam eden ekseriyeti kararıyla ademi itimat keyfiyetinin belli olması lâzımdır.

Laffitte'in ortaya attığı bu noktai nazarn anlaşılmalı bir ciheti varsa, o da "birbirine inzımmam eden ekseriyet" keyfiyetinin taşıdığı mânâ idi. Çünkü bundan, her iki meclisin ayrı ayrı ademi itimat rey'i vermeleri lâzım geleceği mânâsı çıkarılabildiği gibi, her iki meclisin bir araya gelerek, müştereken karar itihaz etmeleri icap edeceği mânâsı da çıkarılabildiği ⁹⁶.

16 Temmuz 1875 tarihli Anayasa, Meclislerin bir araya gelerek karar vermeleri lüzumunu sadece cumhurreisinin seçilmesi ve anayasanın tâdili hallerine inhisar ettirdiğine, ve bunun haricinde hiçbir suretle meclislerin bir araya gelerek müştereken rey vermeleri hususunu derpiş etmediğine göre, bu ikinci tefsir tarzına gitmek gayri mantıki olurdu.

Fakat iki meclisin, her sahada birbirlerine müsavi salâhiyetlere sahip buldukları esastan hareket edilecek olunursa, ilk tefsir tarzını kabul etmekten başka çare olamazdı; nasıl ki, bir kanun tasarısmın kanun haline girebilmesi için, Meclislerden her birisinin ayrı ayrı tasdikine mazhar olması icap ediyor idiye, hükûmetin iktidardan düşürülebilmesi için de aynı şekilde hareket olunmak icap ederdi. Yani, hükûmete karşı

95 P. Laffitte - Revue de droit public et de la Science politique.
(Ocak ve Şubat ayları 1895, T. III, shf. 86 ve d.
Ayrıca "Revue politique et littéraire" e bakınız, Şubat 1896, shf. 225.

P. Laffitte - Lettre d'un parlementaire.
Paris 1894, shf. 91 ve devamı.

96 Laffitte'in bu noktai nazarnı bu mânâda anlayanlar olmuştur; F. Dreyfus, "La crise constitutionnel" başlıklı yazısında aynen şöyle diyor: "La vérité est que ce droit n'appartient d'une façon absolue à aucune des deux Assemblées. La démission du cabinet n'est point la conséquence nécessaire d'un vote de défiance émis au Palais Bourbon ou au Luxembourg."

Bk.: Rev. politique et parlementaire, 1896, vol: VII, shf. 466 ve d.

ademi itimat rey'inin, her iki meclis tarafından ayrı ayrı verilmiş olması lâzımdı.

Demek oluyor ki, Laffitte'in noktai nazarı bu tefsir tarzına göre kabul edilmiş olsaydı, Meclislerden sadece birisi tarafından hezimete uğratılan bir kabinenin iktidardan çekilmemesi veya hiç olmazsa diğer meclisin itimadını haiz olduğu müddetçe iktidarda kalması icap edecekti.

İşte geniş hatlariyle Laffitte'in nazariyesi buydu; ancak bu nazariyeyi çürüten bir nokta vardı ki, o da Anayasanın, her iki meclise de hükûmeti düşürmek imkânını, daha doğrusu silâhını vermiş olmasıydı. Çünkü gerek Senato ve gerek Meb'usan Meclisi, arzu etmedikleri ve itimat beslemedikleri bir hükûmeti iktidardan düşürmek için ona lüzumlu tahsisatı vermiyebilirler, veya icap ederse bütçeyi kabul etmiyebilirlerdi. Ve nitekim, evvelce de görmüş olduğumuz üzere, L. Bourgeois Kabinesi, 1896 tarihinde, Meb'usan Meclisi'nin itimat rey'ine mazhar olduğu halde, Senatonun ademi itimat rey'i karşısında ancak bu sebeple çekilmek zorunda kalmıştı; çünkü icraatına devam edebilmek için lüzumlu tahsisatı Senato kendisine reddetmişti.

Hulâsa, demek oluyor ki, Üçüncü Cumhuriyet Devrinde Senato, tıpkı Meb'san Meclisi gibi, hükûmeti murakabe etmek ve düşürmek salâhiyetlerine malik bir meclis olarak kabul edilmiş ve esasen icraatıyla de bunu ispat etmiştir ⁹⁷.

Kabinenin bir yandan Senato'ya karşı, bir yandan da Meb'usan Meclisine karşı siyaseten mes'ul olduğu tezini müdafaa edenler, parlamento mekanizmasının çalışması hususunda iki ayrı sureti hal gösteriyorlardı.

Duguit'ye göre, Senato tarafından reddolunan, fakat Meb'usan Meclisince desteklenen bir kabine, iktidardan çekilmek mecburiyetindeydi; çünkü çekilmediği takdirde, Anayasa gereğince yeni bir kabine teşkiline mecbur olan cumhurreisini müşkül bir durumda bırakmış olacaktı. Cum-

⁹⁷ Senato'ya bu salâhiyeti tanıyan hukukçular, tanımayanlara nazaran daah çoktur. Filhakika Esmein ve Barthélemy hariç diğer bütün hukukçular (Duguit, Moreau, Redslob, Laferrière) Senato'nun, hükûmeti düşürebileceği fikrini kabul etmişlerdi.

hurreisinin iktidara getireceği yeni kabine, her iki meclisin de itimadına mazhar olmuş ise, her türlü anlaşmazlık ortadan kalkacak ve her şey eski hale avdet etmiş olacak demektir. Fakat bu yeni kabineye Senato itimat rey'i verir, Meb'usan Meclisi vermezse, bu takdirde parlâmentonun feshi icap edecektir. Meb'usan Meclisinin feshedilmesiyle, mevcut bir anlaşmazlık, en meşru şekliyle haleldilmiş olacaktır. Halkın seçmiş olacağı yeni Meb'usan Meclisi, ihtilâf mevzuu hâdisede, Senato ile mutabakat tesis ederek, aynı noktai nazarı kabul edecek olursa, bu takdirde mesele kalmıyacak, fakat böyle olmadığı halde, Senatunun ona ve onun görüşüne boyun eğmek mecburiyeti olacaktır⁹⁸.

Moreau'ya gelince, ona göre hal çaresi şuydu: Meb'usan Meclisi tarafından düşürülmek istenilen, fakat Senato tarafından desteklenen bir kabine, eğer takip etmiş olduğu siyasetin efkârı umumiye tarafından tasvip edildiğine kani bulunuyorsa, bu takdirde cumhurreisinden Meb'usan Meclisini feshetmesini isteyebilecekti. Yeniden seçilecek olan Meb'usan Meclisi, şayet sabık meb'usanın rey'ini yenileyecek olursa, kabine, hattâ Senato'nun büyük bir ekseriyetle itimadına mazhar olmuş bulursa dahi, iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalacaktı. Fakat yeni seçilen Meb'usan Meclisi ile kabine, umumî siyasetin başlıca hatları üzerinde ittifak edebiliyorlarsa, kabine, Senato'nun itimadını kaybetmiş olsa dahi icraatına devam edecekti⁹⁹.

Görülüyor ki, Gerek Duguit, gerek Moreau, ve gerek bu iki hukukçunun fikirlerini tasvip eden diğer müellifler için esas olan şey, parlâmento anlaşmazlıklarının halkın hakemliği ile halledilmesiydi; ve esasen 1875 Anayasası, kuvvetleri Senato, Meb'usan Meclisi ve cumhurreisi arasında taksim etmekle bu gayeyi gütmüştü.

Fakat Üçüncü Cumhuriyet Devrinde Meb'usan Meclisini feshedebilmek imkânını güçleştiren ve hattâ ortadan kaldıran sebepler zuhûr etmiş ve bu yüzden mekanizma, kendisinden beklenen randımanı vermemiştir.

Çünkü feshedilemez bir duruma giren Meb'usan Meclisi, Parlâmentoda icra organına karşı hâkim bir mevki iktisap etmiş ve arzu ettiği zaman, istediği kabineyi devirmekten çekinmemiştir.

Meb'usan Meclisi'nin feshedilmeyişinin kabahatini, Anayasanın Senato'ya bu bahiste vermiş olduğu imtiyazda bulanlar olmuştur. Filhakika denmiştir ki, eğer cumhurreisi, Senato'nun muvafakatini almaksızın ser-

98 Duguit - Traité de Dr. Const. vol: IV, shf. 858.

99 Moreau - a. g. e., shf. 84 ve d.

bestçe Meb'usanı feshetmek salâhiyetine malik olsaydı, o zaman Meb'usan Meclisinde itimat rey'i alamıyan bir kabine için halkın hakemliğine müracaat etmek ifkânı olacak ve bu suretle mekanizma faydalı bir netice verebilecekti. İşte bu sebeptendir ki, Üçüncü Cumhuriyet Devri'nin son senelerine doğru Senato'nun ikinci bir meclis olarak durumunu katiyette tesbit etmek ve uzun müddet devam edegelen münakaşalara bir son vermek emeliyle bazı ıslahat teşebbüslerinde bulunulmuştur.

Bütün aksaklığın kabine istikrarsızlığından çıktığı, kabine istikrarsızlığının da Meb'usan Meclisini feshedememekten ileri geldiği tahminiyle Devlet mekanizmasının ıslahı teşebbüsleri, bilhassa 1930 senesinden sonra çoğalmağa başlamıştır¹⁰⁰; ve zannedilmiştir ki, eğer iktidarda bulunan bir kabine, Meb'usan Meclisinin feshedilmesini cumhurreisinden kolaylıkla isteyebilecek bir duruma sokulur ve cumhurreisi de böyle bir talep üzerine Senato'nun muvafakatini almadan fesih kararını alabilirse, her şey düzelecektir¹⁰¹. Yani ilk hedef Senato'nun salâhiyetlerini tahdit çarelerini aramak olmuştur.

Anayasa'nın Senatoya tanımış olduğu bu salâhiyete, yani Meb'usan Meclisinin feshi için cumhurreisi tarafından alınacak karara Senato'nun iştirâki salâhiyetine, sadece ikinci meclis düşmanları değil, fakat bizzat Senato âzâları dahi muhalif görünmüşlerdir: 1934 senesinde Senato'nun reis muavini olan Maurice Ordinaire, "Vice Constitouonel et la Révision" isimli eserinde bu salâhiyetin Senato'dan nez'ini istemiş ve Anayasa'nın cumhurreisine tanımış olduğu fesih hakkının doğrudan doğruya Başvekil verilmesi fikrini mudafaa etmişti¹⁰². Yani bir başvekil, Meb'usan Meclisinin feshedilmesini Devlet reisine teklif edebilecek, Devlet reisi de Senato'nun muvafakatini almaksızın bu talebi is'af edebilecekti.

Bu fikirlerden ilham alan Doumergue hükûmeti, 3 Kasım 1934 tarihinde Meb'usan Meclisine bir tasarı sunarak, Senato'ya tanımış olan

¹⁰⁰ Bu hususlar için Bk. :

Couzinet - Quelques aspects de la réforme constitutionnelle de l'Etat.
Waline - Un projet de réforme de l'Etat par la réforme du suffrage.

Paul de la Lapradelle - La réforme de l'Etat Française.

J. Bardoux - La France de demain. Son gouvernement. Ses Assemblées. Sa justice. 1935.

Paul Reynaud - "La Réforme de l'Etat"

(Rev. Pol. et Parl., Nisan 1934).

¹⁰¹ Tardieu - "Reformer ou casser"

(Rev. des deux-mondes, 1 Mart 1934)

¹⁰² İkinci basılış, shf. 103 ve d.

bu imtiyazın kaldırılmasını talep etmiş ve aynı zamanda şöyle bir maddenin kabulünü istemiştir: "Cumhurreisi, Meb'usan Meclisini seçim döneminin hitamından evvel feshedebilir. Meclisin ilk seçilmiş bulunduğu sene içerisinde feshedilebilmesi için Senato'nun muvafakati şartının tekemmülü lâzımdır. Fakat, onu takip eden seneler zarfında cumhurreisi, Meb'usan Meclisini, Senato'nun fikrini almadan feshedebilir"¹⁰³.

Tasarıyı tetkik eden komisyon, seçimleri takip eden ilk sene içerisinde alınacak fesih kararlarını Senato'nun muvafakatine bağlayan şartın dahi kaldırılmasına karar vermiştir.

Doumerge Hükümetinin hazırladığı ve Meb'usan Meclisinin tasvip eder görüldüğü bu tasarı, Senato tarafından soğuk karşılanmıştır; Senato'da hâki molan zihniyete göre, Meb'usan Meclisinin feshedilmesine müteallik devlet reisinin alacağı karara ikinci meclisi iştirâk ettirmekle, İcra kuvvetinin Parlâmento mekanizmasında üstün bir durum kazanması ve dolayısıyla diktatör bir idarenin tesisi imkânsız kılınmaktaydı. Bu fikri ileri sürenler, milletin doğrudan doğruya seçmiş olduğu Meb'usan Meclisinin hükümet tarafından daima feshedilmek tehdidi altında bütün otoritesini kaybedeceğini ve Senato'nun bu gibi fesihlere mâni olmak suretiyle tehlikeyi önlemiş olacağını söylüyorlardı, ve bu sebeple Senato'nun bu imtiyazına dokunulmamasını istiyorlardı.

Üçüncü Cumhuriyetin son senelerine kadar devam eden bu islahat teşebbüslerinden hiçbir netice elde edilememiştir. İkinci Dünya Harbini müteakıp halkın oy'u ile kabul edilen 27 Ekim 1946 tarihli (ve halen mer'iyette olan) Fransız Anayasası, teşriî organı zâhiren çift meclis ve fakat hakikatte tek meclis modeli üzerine kurmuştur.

Filhakika bugün Fransada, birçok müelliflerin "Natamam Çift Meclis" sistemi diye adlandırdıkları bir teşirî organ¹⁰⁴ vardır. Teşriî organ

103 Bu hususlar için bakınız:

Charles Dumont - "L'Europe Nouvelle" 10 Novembre 1934, sayı 874, shf. 1113. Doumergue Kabinesinin Mebusan Meclisine sunmuş olduğu tasarıнын metnini bu mecmuada bulmak mümkündür; tasarı Paul de Lapradelle tarafından şerhedilmiştir.

Journal Officiel - (Chambre des députés), 2 Temmuz 1934.

J. Barthélemy - La dissolution et le pouvoir personel.

"Europe Nouvelle" 10 Novembre. 1934, shf. 1110.

Tardieu - a. g. e., shf. 52.

104/105 Bk.: J. Bruyas - L'Evolution du Conseil de la République.

Rev. de droit publ. cilt 65, shf. 541 ve d.

“Milli Meclis” ve “Cumhuriyet Meclisi” denilen iki ayrı meclisten ibarettir; fakat bunlardan sadece “Milli Meclis” bütün teşriî salâhiyetleri haizdir. Diğeri, yani “Cumhuriyet Meclisi”, teşriî faaliyetlere tesir icra edebilecek herhangi bir salâhiyete malik değildir; ona istişari mahiyette salâhiyetler tanınmıştır. Milli Meclis tarafından kabul edilen kanun tasarıları üzerinde Cumhuriyet Meclisinin fikir ve mütalâa beyan etmekten başka bir hakkı yoktur; beyan etmiş olduğu bu fikir ve mütalâaların da kat’î bir hükmü ve tesiri yoktur, çünkü “Milli Meclis” isterse bunları nazarı itibare alır, isterse almaz.

Fakat hiç tereddütsüz ilâve etmek lâzımdır ki, bugün Fransa, Üçüncü Cumhuriyet Senato’sunun hasretini birçok bakımlardan hissetmektedir; ve nitekim bu son seneler zarfında “Cumhuriyet Meclisi” nin salâhiyetlerini artırmak ve onu, hakikî bir ikinci meclis haline sokmak için yeni yeni teşebbüsler ve teklifler yapılmıştır ¹⁰⁵.

MEVZU İLE İLGİLİ BİBLİYOGRAFYA

- Bainville (J.)* — La 3 e République (1870-1935). Paris 1935.
 ” ” — Histoire de France.
- Barthélemy (J.)* — La Crise de la Démocratie. Paris 1931.
 ” ” — Le Gouvernement de la France. Paris 1939.
 ” ” — Le rôle du pouvoir Exécutif dans les Républiques Modernes. 1907.
 ” ” — L’Introduction du régime parlementaire en France sous Louis XVIII et Charles X. Paris 1904.
 ” ” — Les résistances du Sénat. (Revue du Droit Publ. 1913, shf. 385 ve d.)
- Barthomeuf* — Le début du Sénat républicain. Paris 1939.
- Bloch* — Le régime parlementaire en France sous la 3 e République. Paris 1905.
- Bodley* — La France. Essai sur l’Histoire et le fonctionnement des Institutions françaises. Paris 1904.
- Bouchet* — La conception de la représentation dans la Constitution de 1875 et ses déviations postérieures. Paris 1908.
- Bosq* — Souvenirs de l’Assemblée Nationale. Paris 1908.
- Boutmy* — Etudes de droit constitutionnel.
- Brogie (duc de)* — Vues sur le Gouvernemat de la France. 1870.

- Carré de Malberg* — Contribution à la Théorie Générale de l'Etat. 1920 (2 vol).
- Claveau* — Souvenirs Politiques et parlementaires d'un témoin. (2 vol).
- Combothecra* — Essai sur le régime parlementaire. 1889.
- Constant* — Du droit de dissolution. 1898.
- Crétin* — Le droit de dissolution des Assemblées parlementaires. 1907.
- Deslandres (M.)* — Histoire Constitutionnelle de la France. (3 vol) Paris 1939.
- De Marcère* — L'Assemblée Nationale de 1871.
- Duguit et Bonnard* — Les Constitutions de la France. (6 cı basılış).
- Duguit* — Le Sénat et la responsabilité politique du Ministère. (Rev. du droit publ. 1896, vol V, shf. 420 ve d.)
- Duguit* — Traité de droit constitutionnel. 1924 (Bilhassa IV ncü bölüme Bk.)
- Dupriez* — Les Ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amérique. (2 vol.)
- Duvergier et Hauranne* — Histoire du gouvernement parlementaire.
- Echerman (M. J.)* — Les Ministres en France de 1914-1932.
- Esméin* — Eléments de droit constitutionnel. (8 inci basılış) 2 vol.
- J. Favre* — Le Gouvernement de la Défense Nationale. (3 vol).
- E. Giraud* — Le Pouvoir Exécutif dans les démocraties d'Europe et d'Amérique. 1938.
- F. Goguel - Nyegard* — Le rôle financier du Sénat Français. Paris 1930.
- Gigout* — Théorie de la responsabilité politique des ministres dans la Constitution de 1875. Paris 1898.
- H. Gaillart et R. D'Amat* — Histoire contemporaine.
- G. Hanotaux* — Histoire de la fondation de la 3 e République. Le Gouvernement de M. Thiers 1870-1873. (2 vol. Paris 1925)
- Halevy* — La fin des notables. Paris 1930.
- " — La Républiques des ducs. Paris 1937.
- L. L. Hubert* — Les Ministres devant le Sénat.
Rev. de Paris, Nisan 1931.
- Lafabrègue* — La dissolution des Assemblées parlementaire. 1912.
- Laffitte* — Lettre d'un parlementaire. 1894.
- Laferrière* — Manuel de droit Constitutionnel. 2 ci bası 1947.
- Laveley (de)* — Le régime parlementaire et la démocratie. (Revue des deux-mondes, Aralık 1882)
- Leneru* — La responsabilité du Président de la République. Paris 1909.

- Leyret* — Le Président de la République, son rôle, ses droits, ses devoirs. 1913.
- Maurois A.* — Histoire de la France.
- Moreau* — Précis Elémentaire de droit constitutionnel. 1921.
- ” — Chronique constitutionnelle et parlementaire. (Rev. de Droit Publ. vol IX)
- ” — Pour le régime parlementaire. 1903.
- Moye* — Précis Elémentaire de droit public Français. 1920.
- Nadal* — Attributions du Président de la République en France et aux Etats-Unis. 1909.
- Rigny* — Le droit de dissolution dans la constitution de 1875 et spécialement du droit du Sénat de renverser les Ministères. 1903.
- Sclafér* — Le mode de recrutement du Sénat français sous la 3e République. 1903.
- Serp* — De rapports des pouvoirs législatifs et exécutifs dans la constitution Américaine de 1787 et la constitution française de 1875. Paris 1906.
- Sibert* — La Constitution de la France du 4 sept. 1870 au 9 août 1944. Paris 1946.
- Simon (P. - F.)* — M. Tihers, chef du Pouvoir Exécutif et Président de la République Française. Paris 1911.
- Tardieu A.* — La réforme de l'Etat. Paris 1934.
- Vedel G.* — Manuel Elémentaire de droit constitutionnel. 1949.
- Wells* — La responsabilité politique des ministres devant le Sénat et Chambres Hautes. 1898 (Thèse)
- Weinstein* — Les conflits des Chambres en Angleterre et en France. 1910.